

БІЛА КНИГА

УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВОЮ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В УКРАЇНІ:

огляд державної політики,
джерел та моделей фінансування

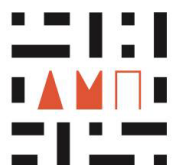

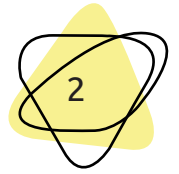
REHERIT

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЕКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У публікації проаналізовано два ключові аспекти збереження місцевої культурної спадщини в Україні: державна політика та особливості фінансування.

У першому розділі окреслено стан культурної спадщини в Україні, описано ключові нормативно-правові акти й концепції державної політики; узагальнено попередні напрацювання дослідників; означено стратегічні проблеми та сформовано висновки про рівень ефективності державної політики в цій сфері.

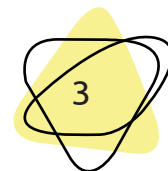
Другий та третій розділи присвячено аналізу джерел та моделей фінансування місцевої культурної спадщини. Проведено аналіз обсягів і структури бюджетного фінансування по областях упродовж 2018 року. Описано види бюджетних, грантових, кредитних, інвестиційних та інших моделей. Наведено приклади програм міжнародного співробітництва та інших грантодавців. Проаналізовано застосування в Україні кредитних інструментів для придбання об'єкта місцевої культурної спадщини. Описано моделі та досвід колективного фінансування, виділено ключові тенденції у такій діяльності.

У четвертому розділі охарактеризовано особливості фінансування культурної спадщини в європейських країнах та представлено приклади успішних моделей фінансування, які не мають аналогів в Україні.

Авторка: Лілія Кривецька – аналітик проектів креативної економіки в Агенції економічного розвитку PPV Knowledge Networks.

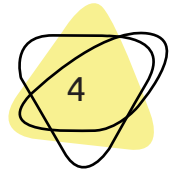
Біла книга «Управління місцевою культурною спадщиною в Україні: огляд державної політики, джерел та моделей фінансування» підготовлена на замовлення ГО «Лабораторія міського простору».

У67 Управління місцевою культурною спадщиною в Україні: огляд державної політики, джерел та моделей фінансування : Біла книга / упоряд. Л. Кривецька. – Львів : Лабораторія міського простору, 2019. – 55 с. (Електронна версія).

ЗМІСТ

ПРО ПРОЕКТ ТА БІЛУ КНИГУ	4
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
ОГЛЯД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В УКРАЇНІ	7
ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ МІСЦЕВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ	13
МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ МІСЦЕВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ	16
Бюджетні моделі фінансування МКС	16
Грантові моделі фінансування МКС	32
Благодійні фонди, колективне фінансування та аукціони для МКС	40
Інвестиційні моделі фінансування МКС	42
Кредитні моделі фінансування МКС	44
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	46
ВИСНОВКИ	49
КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ	52

ПРО ПРОЕКТ ТА БІЛУ КНИГУ

Біла книга «Управління місцевою культурною спадщиною в Україні: огляд державної політики, джерел та моделей фінансування» підготовлена для проекту «ReHERIT: спільна відповідальність за спільну спадщину», що реалізується з липня 2018 до липня 2020 року.

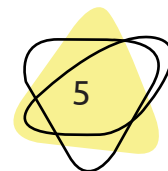
Проект спрямовано на переосмислення, актуалізацію та розвиток потенціалу культурної спадщини Умані, Львова та інших міст Центральної та Західної України.

Метою проекту є робота з потенціалом культурної спадщини для економічного, туристичного, культурного та освітнього розвитку міст, налагодження комунікації між органами влади, неурядовими організаціями, місцевими жителями.

Проектом передбачено підготовку низки аналітичних досліджень щодо ефективного управління місцевою культурною спадщиною у форматі рекомендацій, кейсів та білих книг.

Біла книга (англ. White Paper) – це інформаційно-аналітичний документ про певну тему або проблему, яка може бути корисна читачеві. Публікація такого виду містить у собі експертні думки та дослідження, які пропонують конкретне рішення або рекомендацію з теми. Її ціль – надання корисної інформації щодо певної проблеми та різні алгоритми дій в тому чи іншому питанні. Особливістю Білої книги є те, що після аналізу певної теми надаються висновки, поради і розбір помилок.

Ця Біла книга є першою з чотирьох. Документ дасть змогу місцевим органам влади поглибити розуміння ключових можливостей перебудови процесів фінансування місцевої культурної спадщини та протидіяти недолікам системи управління спадщиною. Водночас це дослідження може бути дороговказом для тих, хто тільки починає рухатись у сфері роботи з культурною спадщиною.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДПП – Державно-приватне партнерство

ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку

ЗУ – Закон України

КС – культурна спадщина

МКС – місцева культурна спадщина

МКУ – Міністерство культури України

МТД – міжнародна технічна допомога

ОДА – Обласна державна адміністрація

ОТГ – Об'єднана територіальна громада

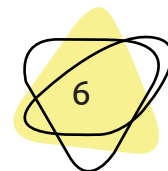
РДА – Районна державна адміністрація

СВБ – соціальна відповідальність бізнесу

AFCP – (Ambassadors Fund for Cultural Preservation) Посольський фонд США зі збереження культурної спадщини

ANBI – Algemeen Nut Beogende Instelling

ERDF – Європейський фонд регіонального розвитку

ВСТУП

В Україні змінюється ставлення до культурної спадщини, її сприймають не просто як об'єкт, а як актив, здатний підвищити привабливість територій, та фактор розвитку місцевого туризму. Інтерес до матеріальної культурної спадщини як до інструменту місцевого економічного розвитку одразу фокусує увагу на її критичному стані та відсутності єдиних публічних реєстрів культурної спадщини.

Іншою проблемою для більшості регіонів України є акцент центральних органів влади на охороні й відновленні пам'яток національного значення, в той час як місцева спадщина залишається поза увагою профільних державних органів та місцевої влади. Це відбувається в умовах фінансової неспроможності останніх перетворювати культурну спадщину на актив. Водночас часто бракує професійності та зрозумілих механізмів роботи, на тлі незацікавленості громадськості та пасивному ставленні бізнесу. Успішних прикладів украй мало і вони є радше винятком, ніж наслідком загальнодержавної політики. Тому метою цього дослідження є формування цілісного уявлення про можливості фінансування культурної спадщини для місцевих органів влади та громадськості.

ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- виявлення та аналіз результативності застосування джерел і моделей фінансування місцевої культурної спадщини в Україні.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- огляд нормативно-правової бази щодо питань регулювання збереження і фінансування місцевої культурної спадщини;
- систематизація теоретичних і практичних питань, виявлених у наукових публікаціях дослідників і аналітичних звітах практиків сфери культурної спадщини;
- поглиблений аналіз діючих в Україні моделей фінансування місцевої культурної спадщини у розрізі обсягів, структури і ефективності понесених витрат;
- узагальнення виявлених проблем у фінансуванні місцевої культурної спадщини та напрямів їхнього можливого вирішення.

ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ дослідження стали: дані Міністерства культури України; національні, обласні, районні, міські програми збереження культурної спадщини; обласні, районні, міські програми/стратегії розвитку культури; аналітичні матеріали вітчизняних і закордонних дослідників; чинні в Україні нормативно-правові, законодавчі акти; концепції державної політики; навчальні та методичні посібники; інформація з порталів новин і профільних сайтів.

ЧАСОВІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ: дослідження проводилося впродовж жовтня 2018 – січня 2019 рр.; опрацьовані офіційні дані за 2013–2018 рр., проаналізовано факти використання окремих моделей фінансування культурної спадщини з 2000 року.

ОГЛЯД ДЕРЖАНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В УКРАЇНІ

На початку 2018 року Міністерством культури України представлено «Концепцію державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини»¹, у якій наголошено на наступних ключових проблемах:

- брак державного фінансування;
- недосконалість правового регулювання;
- відсутність спеціалізованих місцевих органів з охорони КС;
- низький рівень інформаційного забезпечення управління та відсутність баз даних;
- нестача висококваліфікованих кадрів.

Також у документі наводяться принципи, завдання і напрями втілення цієї Концепції, а її реалізацію пропонується розділити на два етапи:

1. 2018–2020 РОКИ: удосконалення нормативно-правового регулювання питань управління КС; проведення інвентаризації, створення та наповнення інформаційних баз; розроблення та впровадження регіональних програм зі збереження КС;

2. 2020–2025 РОКИ: створення сприятливого інвестиційного клімату для фінансування КС; розроблення і запровадження Державної програми охорони КС.

Джерелами фінансування, які забезпечуватимуть втілення зазначеної Концепції, вказані кошти державного та місцевих бюджетів; міжнародна технічна допомога; фінансові організації; інвестори та меценати; інші, не заборонені законодавством джерела.

У квітні 2018 року Інститут історії НАН України оприлюднив розгорнуте дослідження щодо стану збереження вітчизняної КС². На основі цього дослідження можна виділити наступні ключові проблеми за напрямками:

1. Нормативно-правове регулювання: неузгодженість законодавчих актів із захисту КС; наявність прогалин у законодавстві, які використовуються несумлінними забудовниками; послаблення містобудівних обмежень.
2. Управлінська діяльність та компетенції: відсутність уніфікованих принципів та критеріїв створення органів управління КС в регіонах; суб'єктивні підходи до призначення працівників та ухвалення адміністративних рішень керівниками на місцях; некомпетентність виконавців реставраційних робіт; низький рівень компетенцій та відсутність мотивації у працівників місцевих органів управління КС.
3. Взаємоузгодженість на горизонталі управління МКС з іншими державними органами: розбіжності з Державною екологічною інспекцією на місцях щодо охорони

¹ Джерело: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162

² Джерело: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0013918.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

і збереження земель історико-культурного призначення, незаконного відчуження цінних земель; пасивність правоохоронних органів щодо розкриття справ, пов'язаних з порушеннями пам'яткоохоронного законодавства та їхнє сприяння незаконній археології; низький рівень взаємодії з Державною прикордонною службою стосовно запобігання незаконного переміщення і розкрадання об'єктів КС.

4. Фінансове забезпечення: відсутність системного фінансування з державного бюджету; розпорошення коштів місцевих бюджетів на так зване латання дірок та неспроможність профінансувати капітальні витрати; відсутність середньострокового фінансового планування щодо відновлення КС.

5. Збереження об'єктів КС, які передані у користування релігійним громадам та на окупованих територіях.

У звіті «Аналіз програм збереження культурної спадщини України»³, який підготовлено у 2017 році в рамках проекту «CHOICE: культурна спадщина і сучасність», крім вищезазначених проблем згадується відсутність податкових стимулів, а також сприятливих умов для залучення приватного фінансування КС; низький рівень взаємної довіри між державними органами управління КС і недержавними організаціями, які займаються цими питаннями; відсутність комунікації між представниками управління КС та громадськістю у питаннях її збереження та використання.

Державна аудиторська служба України провела аудит використання державних коштів на збереження архітектурної спадщини впродовж 2006 – I кварталу 2009 років⁴ та виявила неефективність державних витрат на ці процеси та щорічні втрати паспортизованих пам'яток. Виділено такі основні фактори впливу, які зумовлюють існуючу ситуацію:

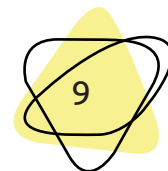
- низький рівень організації системного державного нагляду за процесами збереження та відновлення спадщини, зокрема, через різне підпорядкування;
- недосконалі механізми фінансових санкцій за порушення законодавства щодо охорони КС;
- порушення орендарів та власників історичних будівель, викликані непрофесійними ремонтами, змінами призначення будівель без відповідних дозволів;
- проблеми з обліковою документацією і грошовим оцінюванням об'єктів КС;
- непрозора процедура відбору об'єктів КС для асигнувань з державного бюджету, а також затримки і непропорційність надходження коштів;
- відсутність ринкового підходу до формування вартості послуг, які надаються на об'єктах КС, та вартості оренди.

На основі цих документів можна зробити такі висновки про стан державної політики у сфері збереження КС в Україні:

- Міністерство культури ідентифікує ключові проблеми, які підтверджені аналітичними дослідженнями;
- ключові напрямки для перетворень у сфері охорони КС є визначені, але не

³ Джерело: <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf>

⁴ Джерело: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/60894;jsessionid=FFFF5D137ECB59E52>

показано взаємозв'язок інструментів, які представлені у Концепції державної політики реформування сфери охорони нерухомої КС, між собою (наведено перелік великої кількості заходів, проте не показано їхній вплив на очікувані результати втілення концепції);

- відсутній фокус державної культурної політики на регіональному рівні охорони КС та бракує уваги до пам'яток місцевого значення, що надважливо у процесах децентралізації й перебування МКС на місцевому балансі;
- відсутні рекомендації до стратегічних підходів та інструментів з боку Міністерства культури для регіонів у формуванні програм і стратегій фінансування та охорони КС.

Загалом Концепція реформування від Міністерства культури України виглядає цілісною і придатною для реалізації. Але представлена Концепція була опублікована ще на початку 2018 року і жодних результатів громадських обговорень та дорожніх карт з її втілення на початок 2019 року не було сформовано.

Сьогодні Концепція реалізується в частині паспортизації об'єктів культурної спадщини. Кількість об'єктів культурної спадщини постійно змінюється. З реєстрів виключають знищені та додають нововиявлені, це передусім стосується нерухомих об'єктів МКС. Останні вносять до реєстрів за процедурою, визначеною Законом України (далі – ЗУ) «Про охорону культурної спадщини»⁵. Пропозиції для включення в реєстр готують власники пам'ятки (місцеві органи влади відповідно до компетенції), а згодом цей пакет необхідних документів передається до Міністерства культури. За підсумком роботи профільної Експертної комісії МКУ⁶, публікується відповідний Наказ про включення об'єкта до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. На практиці така процедура триває довго. Згідно офіційних даних, на попередньому обліку на кінець 2017 року перебувало близько 34 тис. щойно виявлених пам'яток. Це призводить до того, що на момент включення пам'ятки до реєстру інформація про неї втрачає свою актуальність.

За даними Міністерства культури України⁷, станом на 2018 рік нараховували 130 тис. об'єктів культурної спадщини (далі – КС), які перебувають на державному обліку, з них 9 562 пам'яток занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (914 пам'яток національного значення та 8 648 – місцевого значення)⁸ та 6 унікальних культурних об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

⁵ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

⁶ Джерело: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244955224&cat_id=244924749

⁷ Джерело: <http://mincult.kmu.gov.ua/>

⁸ У дослідженні, що проводилося для розробки Білої книги, увагу зосереджено на пам'ятках місцевого значення. Це зумовлено особливостями їх управління та фінансування.

Рис. 1.1 Структура об'єктів КС на державному обліку в Україні на 2018 рік.

125 946 об'єктів

REHERIT

65 350	АРХЕОЛОГІЇ
44 496	ІСТОРІЇ
13 518	АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ
1 944	МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА
327	САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА
219	ЛАНДШАФТНИХ
92	НАУКИ І ТЕХНІКИ

Джерело: Міністерство культури України.

Інформація з відкритих джерел не дає змогу простежити динаміку інвентаризації пам'яток, означену як пріоритет у Концепції. Система реєстрів залишається складною, адже паралельно ведуться кілька різних реєстрів: Державний реєстр нерухомих пам'яток України, Державний реєстр національного культурного надбання та Реєстр щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Відповідно, узагальнені актуальні дані зібрати практично нереально.

Рис. 1.2 Розподіл об'єктів МКС в Україні по областях.

Понад 5000 об'єктів

Джерело: дані офіційні та у вільному доступі протягом 2010–2018 рр.⁹

Станом на початок 2019 року немає єдиного повного публічного реєстру об'єктів МКС, а дані з сайту Міністерства культури України¹⁰ різняться з відкритими даними інших інтернет-ресурсів та даними місцевих департаментів/відділів культури. Як наслідок:

- немає інтеграції даних про кількість об'єктів МКС на різних рівнях державного управління, що знижує можливості моніторингу й контролю за ефективністю пам'яткоохоронної діяльності та підвищує ймовірність зловживань на місцях щодо неправомірної передачі таких об'єктів у користування;
- дані за різні роки відсутні, що унеможлиблює аналіз динаміки втрачених і відновлених пам'яток, результативності виділених коштів на їх утримання та відновлення;
- суперечливість даних про нововиявлені, ті, що перебувають на обліку, занесені до Державного реєстру пам'яток, кількість охоронних документів, створює проблеми їх фінансування, туристичного позиціонування, правових питань власності та управління;
- закритість доступу до інформації з боку профільних органів місцевої влади піддає сумніву фаховість їхньої діяльності і наявність порушень/зловживань¹¹;
- процедура внесення інформації до реєстру затягнута в часі, через що інформація може бути неактуальною на момент публікації.

⁹ З огляду на окреслені проблеми для аналізу динаміки, кількості, стану пам'яток МКС та особливостей їх фінансування авторами узагальнено інформацію на основі: наведених даних у діючих на 2018 рік бюджетних програмах збереження КС; даних досліджень Інституту історії України «Звід пам'яток історії та культури України» для окремих областей; даних у вільному доступі, розміщених на профільних ресурсах (сайти профільних департаментів обласних органів влади, ресурс «Вікі любить пам'ятки» – у разі відсутності даних у вказаних вище джерелах); наведена кількість об'єктів є узагальненим числом пам'яток МКС в областях без розподілу на ті, які внесені до Державного реєстру, нововиявлені тощо (джерела отриманої інформації наведені у переліку корисних посилань); для інфографіки взято ті дані, які є найновішими з вказаних джерел.

¹⁰ Джерело: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245323810&cat_id=244910406

¹¹ Тут показовим є випадок, коли у 2015 році ГО «Вікімедіа Україна» виграла судову справу проти Покровської РДА: остання відмовилася надати інформацію щодо кількості пам'яток, пославшись на те, що це закритою інформація для службового користування.

Важливо зазначити, що на початку 2019 року на рівні Міністерства культури України оголошено ініціативи переходу з паперового на електронний облік пам'яток КС, з можливістю внесення пам'ятки до електронного реєстру будь-яким користувачем з подальшою верифікацією у Міністерстві. Пілотне впровадження заплановане на 2019 рік у декількох областях України. Вже анонсували, що Вінницька область стане першою. Втім, перебіг процесу розробки та впровадження потребує додаткового висвітлення з боку органів влади. Додаткові публічні презентації проміжних результатів, публічні обговорення, демонстрування потенційним користувачам допоможуть уникнути ризику створення неефективної системи електронного обліку.

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ МІСЦЕВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

Паралельно з першими кроками з упорядкування системи обліку пам'яток варто провести детальний аналіз ситуації у бюджетному та іншому фінансуванні КС на регіональному рівні. Це дасть змогу уникнути в майбутньому проблем, пов'язаних з непропорційним розподілом та необґрунтованістю виділення бюджетних коштів на програми фінансування МКС, а також шукати нові можливості для міксування джерел фінансування.

Загалом джерела фінансування місцевої культурної спадщини можна розділити за ознаками, запропонованими Центром громадської експертизи для місцевого економічного розвитку¹² (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Джерела фінансування МКС в Україні.

ПОХОДЖЕННЯ РЕСУРСІВ	РЕГУЛЯРНІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ	ЕКОНОМІЧНИЙ ХАРАКТЕР	СПОСІБ ОДЕРЖАННЯ
внутрішні (в межах територіальної одиниці)	регулярні (податки, оренда тощо)	діяльність	бюджетні
зовнішні	нерегулярні (гранти, кредити)	надання коштів	інвестиційні
	разові (концесія, продаж)	передання коштів чи майнових прав	кредитні
			гранти

Джерело: Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку.

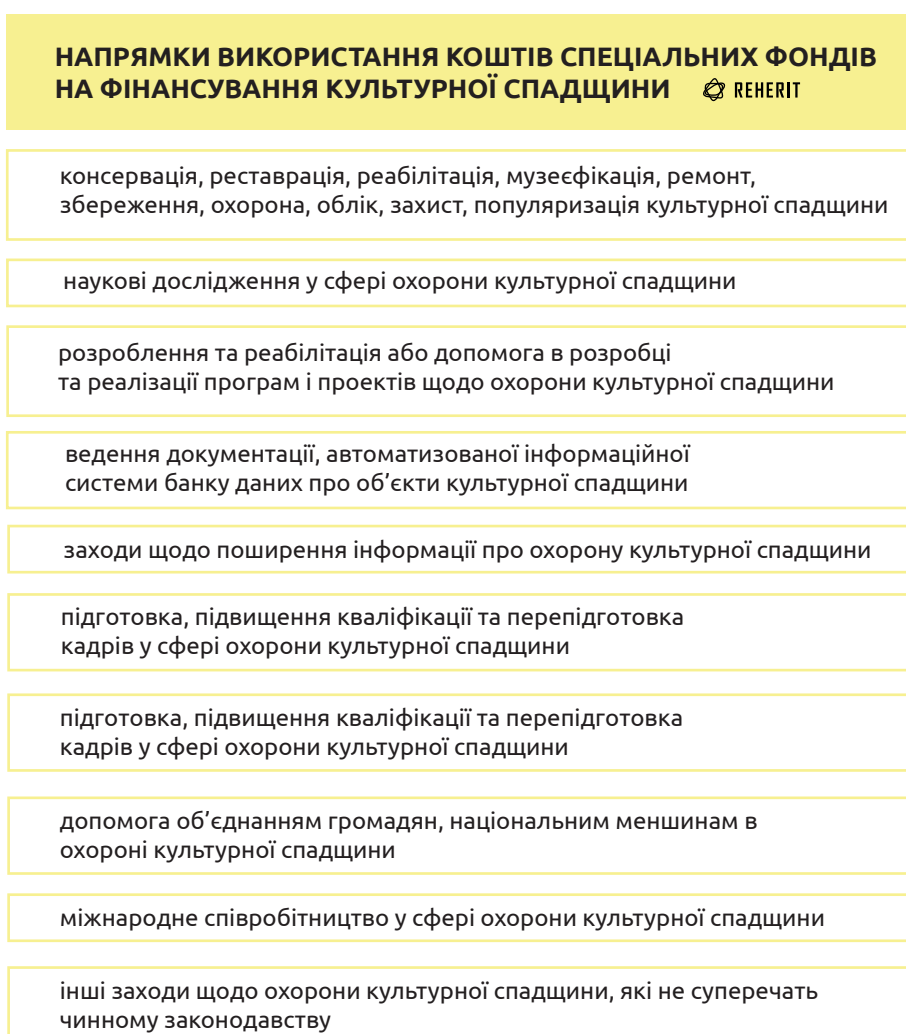
Найбільш використовуваним джерелом фінансування МКС в Україні є власні кошти місцевих бюджетів. Із державного бюджету виділяються субвенції на дофінансування окремих проектів та утримання пам'яток у статусі національних. Відповідно до ЗУ «Про охорону культурної спадщини», крім місцевих і державного бюджетів, донорами коштів для КС можуть бути власники та розпорядники пам'яток, замовники робіт, спонсори, меценати. Кошти можуть надаватися як у національній, так і в іноземній валюті. Власники чи розпорядники пам'яток несуть фінансові зобов'язання щодо збереження цих пам'яток, ремонтів, реставрації, консервації тощо.

¹² Джерело: http://www.mled.org.ua/media/docs/Workbook_Sources_and_Methods_for_Funding_LED_MLED_2013.pdf

Важливо, що ресурси, які надаються з бюджетів для фінансування МКС, формуються з двох напрямків: загальний фонд і спеціальний фонд. Кошти спеціального фонду місцевих бюджетів накопичуються з джерел, визначених статтею 69 Бюджетного кодексу України¹³ та ЗУ «Про Державний бюджет» на відповідний рік і затверджуються місцевими радами. Головними джерелами надходжень у такі спеціальні фонди є доходи від наданих платних послуг, оренди, а також кошти на виконання цільових місцевих/регіональних програм.

Напрямки використання коштів спеціальних фондів вказані у статті 41 ЗУ «Про охорону культурної спадщини».

Рис. 2.2 Напрямки використання коштів спеціальних фондів державного і місцевого бюджетів на фінансування КС в Україні.

Джерело: ЗУ «Про охорону культурної спадщини».

¹³ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Прикладами використання бюджетних джерел фінансування МКС в Україні є державні, обласні, районні, міські програми збереження КС, а також програми і стратегії розвитку культури.

Використання коштів державного бюджету на фінансування КС є регламентованим і регулюється Наказом «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з охорони культурної спадщини, паспортизації, інвентаризації та реставрації пам'яток архітектури і пам'яток культурної спадщини» від 27.02.2007 року¹⁴. Порядок описує мету, суб'єктів, вимоги та особливості контролю за процесами освоєння коштів на КС. Складові – на рис 2.3 (рис 2.3 див. в окремому файлі).

ГРАНТОВІ КОШТИ є другим найпоширенішим джерелом фінансування МКС в Україні після бюджетного. За обсягами наданих коштів переважають європейські організації, а формами їх отримання є міжнародна технічна співпраця, гранти організацій та фондів.

ПРИВАТНІ ДЖЕРЕЛА фінансування МКС враховують кошти фізичних осіб і організацій, а залучаються через благодійні фонди, колективне фінансування, аукціони тощо. В Україні практика використання таких джерел лише починає розвиватися, але є поширенішою, ніж кредити.

КРЕДИТНІ ДЖЕРЕЛА залучаються через боргові зобов'язання для фінансування об'єктів КС, які можуть брати на себе органи місцевої влади, комунальні й приватні організації, які є власниками чи розпорядниками цих об'єктів. Для українського місцевого досвіду такі джерела теж не є поширеними, адже існують великі ризики та невизначеність стосовно прогнозування успішності проекту, на який залучаються кошти, та слабого економічного планування. Чи не єдиним прикладом використання кредитних джерел в Україні є іпотечний кредит на купівлю об'єкта МКС.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА. На їхньому активному впровадженні наголошує більшість авторів аналітичних звітів щодо збереження і відновлення культурних пам'яток. Водночас, вони є найменш поширеним ресурсом, який використовують в Україні. Інвестиції полягають у наданні коштів безпосередньо на конкретний проект, при цьому донорами ресурсів можуть бути як державні установи, так і приватні особи або організації приватного права¹⁵. Використовуються такі джерела в Україні у формі державно-приватного партнерства (далі – ДПП) передачі у приватну власність (концесія, продаж) об'єктів КС.

Детальний опис використання кожної групи джерел у різних моделях фінансування МКС наведено у наступному підрозділі.

¹⁴ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-07>

¹⁵ Джерело: Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку. Навч. пос.: http://www.mled.org.ua/media/docs/Workbook_Sources_and_Methods_for_Funding_LED_MLED_2013.pdf

МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ МІСЦЕВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

БЮДЖЕТНІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ МКС

Моделі фінансування розподіляються за особливостями залучення і використання ресурсів з описаних вище джерел. Для бюджетних джерел ключовою моделлю є місцеві програми збереження КС. Фінансування КС може відбуватися через програми охорони та збереження КС (області, району, міста); програми/стратегії розвитку культури (області, району, міста) з включенням розділу про КС та програми/стратегії соціально-економічного розвитку областей з включенням інформації про КС в розділ «Культура».

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ у сфері КС виявив, що фінансування за програмами збереження МКС в Україні має такі особливості:

1. Відбір пам'яток МКС у регіональні та місцеві програми щодо МСК:
 - відсутність уніфікованого підходу до відбору об'єктів МКС та відсутність універсальних критеріїв для визначення фінансування програм щодо МКС, замість узгоджених критеріїв переважно використовується дискреція (одноосібне рішення) органів місцевої влади та/або місцевих активістів;
 - формування пропозицій профільними відділами із затвердженням місцевими, обласними радами, – простір для лобювання інтересів (як у позитивному, так і негативному сенсах), пріоритетність МКС для відповідних рад;
 - цільове фінансування за межами місцевих програм окремих робіт із збереження пам'яток від Міністерства культури, Кабінету міністрів України чи окремих народних/місцевих депутатів, меценатів.
2. Взаємодія області, районів, міста, власників і Міністерства культури у співфінансуванні та ухваленні рішень щодо програм збереження пам'яток:
 - індивідуальний характер, залежно від програми;
 - розгляд ініціатив на різних рівнях;
 - профільні відділи на місцях відповідають за підготовку звітів, аналітичних довідок, консультують та формують програмні документи;
 - місцеві адміністрації оцінюють економічну спроможність програм та вводять відповідні рядки у видатки бюджетів;
 - ОДА та РДА долучаються до співфінансування районних і місцевих програм переважно у випадку дефіцитів їхніх бюджетів;
 - ініціативи щодо включення пам'яток МКС, які перебувають в оренді й приватній власності, повинні надходити від розпорядників та власників.

Проведений авторами аналіз програм/стратегій 2018 року, які прямо або опосередковано стосуються питань КС, у 24-х областях, дає такі висновки:

- у 8-ми областях діяли комплексні обласні програми збереження КС: Доне-

цька (підконтрольна Україні територія), Тернопільська, Львівська, Хмельницька, Чернівецька, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська;

- у 12-ти областях діяли програми/стратегії культурного чи соціально-економічного розвитку, де КС представлена окремим розділом або включена в розділ «Культура»: Вінницька, Кіровоградська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська, Волинська, Івано-Франківська, Полтавська, Рівненська;
- у 9-ти областях діяли програми збереження КС окремих міст (переважно обласних центрів), або/і програми для окремих районів: Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Львівська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська;
- у 2-х областях не діяла жодна програма збереження КС станом на 2018 рік: Луганська (підконтрольна Україні територія), Київська.

На основі аналізу структури цих програм визначено такі особливості:

1. Уніфікований підхід до тривалості бюджетних програм в межах України відсутній. Тобто програми не відповідають вимогам ЗУ «Про засади державної регіональної політики», за яким необхідно синхронізувати програми з програмним циклом ЄС: тобто зараз 2014–2020 рр., потім 2021–2027 рр.:

- комплексні обласні програми збереження КС мають тривалість 2, 3, 4, 5 років;
- обласні програми культурного та соціально-економічного розвитку варіюють за тривалістю 1–7 років;
- програми збереження КС міст і районів переважно орієнтовані на 3 роки, рідше на 1 чи 2.

2. Відсутність розмежувань заходів у більшості програм щодо охорони КС:

- національної та місцевої;
- матеріальної та нематеріальної.

3. Брак обґрунтованості обраних напрямів, цілей, видів робіт у збереженні КС в програмах.

Програми мають такі регіональні особливості:

- найбільша кількість комплексних програм представлена у Тернопільській області, де, окрім обласної, розроблені деталізовані програми для районів;
- виділення значних обсягів коштів на проекти збереження КС Київської області через гранти й міністерські програми, а також інтереси великих девелоперів можуть пояснювати відсутність будь-якого виду програм до 2018 року включно. Лише наприкінці 2018 року Міською радою Києва була затверджена «Програма збереження культурної спадщини на 2019–2021 роки», однак на рівні області таких програм досі немає;
- для більшості з опрацьованих програм відсутні опубліковані у вільному доступі проміжні чи підсумкові звіти про витрати і досягнені цілі, що значно усклад-

нює їхній аналіз і дає змогу говорити лише про планові показники. Наприклад, у звіті про виконання програми розвитку культури і духовності в Херсонській області на 2016–2020 роки за 2018 рік оприлюднено інформацію про невиконання жодної з запланованих статей програми (передбачалося робіт на 1 250 тис. грн), за винятком археологічної експедиції вартістю 100 тис. грн, яка передбачалася програмою ще 2017 року.

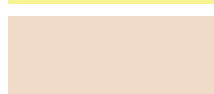
Суттєво відрізняються показники програм і за типами фінансованих у їхніх межах робіт (див. табл. 2.1). Структура і обсяги витрат різними областями суттєво відрізняються, що корелює з кількістю пам'яток місцевого значення у цих областях. Особливості в структурі витрат:

- в більшості обласних комплексних програм збереження МКС витрати спрямовуються на капітальні ремонти і встановлення охоронних дощок на пам'ятках (Житомирська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька);
- винятком є Дніпропетровська область, де найбільші обсяги фінансування у 2018 році стосувалися друкованої промоційної продукції, організації конференцій та навчальних подій у сфері популяризації КС області, а також консультацій з Комітетом ЮНЕСКО;
- найважливіша роль обласних бюджетів для збереження МКС (за винятком Чернівецької області);
- програми орієнтуються, в основному, на фундаментальні проблеми МКС, адже основні витрати стосуються робіт з фізичного відновлення/збереження, тоді як на дослідження, оцифрування і промоцію кошти є порівняно незначними;
- можливим напрямком пошуку рішень для покращення фінансування за такими програмами буде перегляд ролі бюджетів різних рівнів, зокрема, залучення Міністерства культури, Державного фонду регіонального розвитку та області до фінансування у більшій мірі капітальних витрат на реставрацію/консервацію, капітальні ремонти і пам'ятні дошки, а частку місцевих бюджетів спрямувати на оцифрування, підготовку проектної документації, промоційні та наукові заходи.

Таблиця 2.1 Планові обсяги та структура фінансування МКС 2018 року у межах комплексних обласних програм.

Джерела видатків¹⁶ у 2018 р., тис. грн.

Розподіл видатків на місцеву культурну спадщину за видами робіт¹⁷, тис. грн.

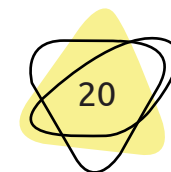
Джерело: сформовано авторами на основі даних програм.

¹⁶ Загалом на культурну спадщину: національного та місцевого значення; матеріальну і нематеріальну.

¹⁷ Визначення видів робіт і розподіл витрат за видами робіт проведено авторами самостійно на основі вивчення і узагальнення статей витрат за заходами в програмах.

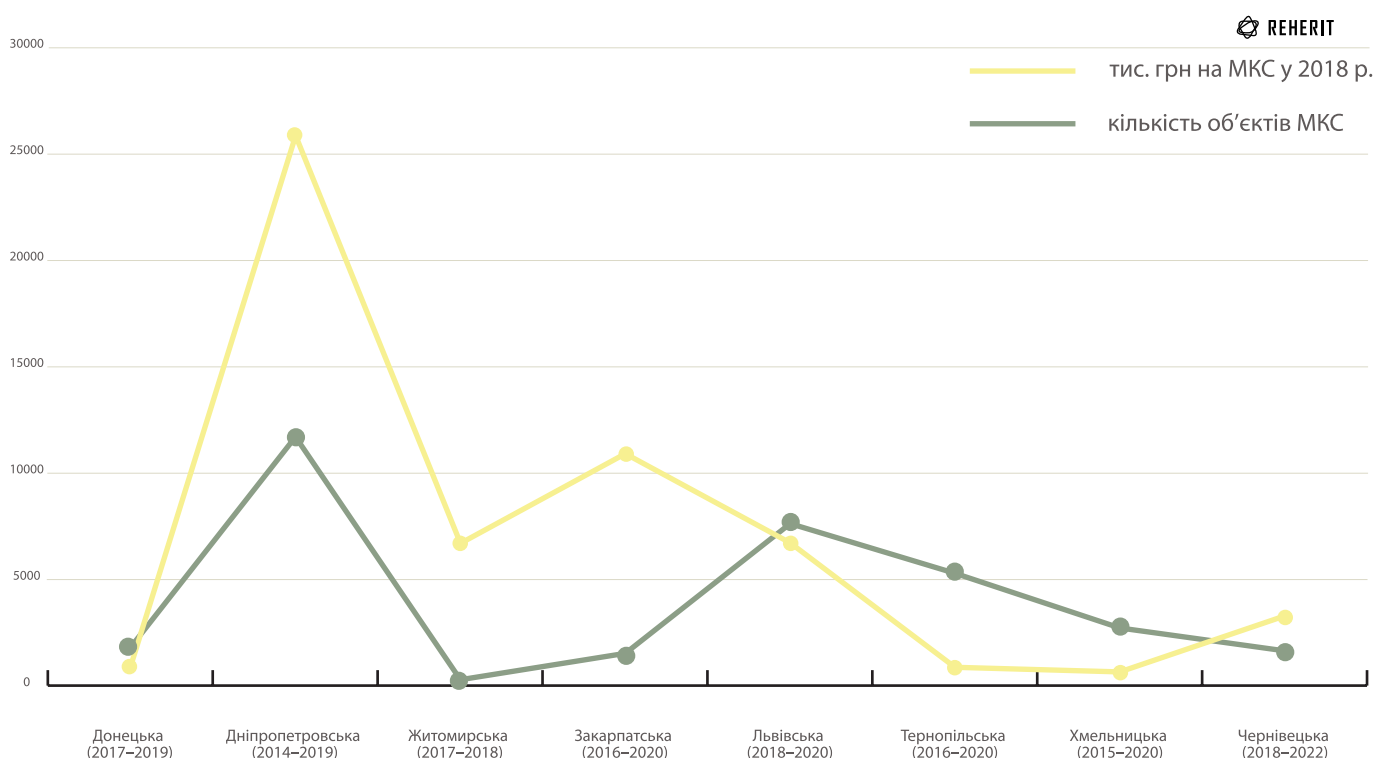
Область/Програма	Донецька, Програма охорони культурної спадщини в Донецькій області на 2017–2019 рр.	Дніпропетровська, Програма збереження та розвитку об'єктів культурної і природної спадщини, розташованих на території Дніпропетровської області, на 2014–2019 рр.	Житомирська, Обласна програма охорони та збереження культурної спадщини на 2017–2018 рр.	Закарпатська, Комплексна програма збереження та використання пам'яток культурної спадщини Закарпатської області на 2016–2020 рр.
Загалом по програмі, тис. грн.	2598,6	182932,7	13427	53200
У 2018 р., тис. грн.	907,3	29 025	6677	10900
Державний бюджет			5400	
Обласний бюджет	501,9	28 700	1277	10900
Бюджети міст, районів, ОТГ	405,4	325		
Інші джерела				
Інвентаризація	210,8			
Паспортизація	600		120	500
Капітальні перетворення існуючих та створення нових об'єктів			6400	8000
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних	73	60		
Оновлення матеріально-технічної бази				1000
Управлінські, консультаційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи	23,5	25515	57	800
Дослідження, моніторинг та розвідки		310	100	
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація				600

Область/Програма	Львівська, Програма охорони і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018–2020 рр.	Тернопільська, Програма збереження культурної спадщини Тернопільської області на 2016–2020 рр.	Хмельницька, Програма збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2015–2020 рр.	Чернівецька, Комплексна програма охорони та збереження об'єктів культурної спадщини Чернівецької області на 2018–2022 рр.
Загалом по програмі, тис. грн.	У межах бюджетних призначень	4878,8	59 892	14106,8
У 2018 р., тис. грн.	9700	836,8	11800	4396,2
Державний бюджет			1450	
Обласний бюджет	9700	752,8	8700	1036,7
Бюджети міст, районів, ОТГ			1650	2842,5
Інші джерела		84		517
Інвентаризація		86,6		
Паспортизація		235,2		
Капітальні перетворення існуючих та створення нових об'єктів	4200	310	450	3165,5
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних		20		
Оновлення матеріально-технічної бази				
Управлінські, консультаційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи	950	100	70	29
Дослідження, моніторинг та розвідки	1250	85		
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація	300		100	61

Наведемо порівняльну інфографіку щодо обсягів фінансування за обласними програмами збереження КС на рис. 2.1. Зауважимо, що на рисунку зображені лише ті області, у яких діють ці комплексні програми. Як бачимо, кількість пам'яток МКС та обсяги фінансування не мають прямого зв'язку, що залежить від багатьох факторів (загальний бюджет, туристичний потенціал та економічний розвиток області, структура розподілу коштів між пам'ятками залежно від їхнього стану тощо). Серед різновидів пам'яток МКС у представлених областях переважають пам'ятки архітектури, за винятком Дніпропетровської області, де більшість – це пам'ятки археології (кургани).

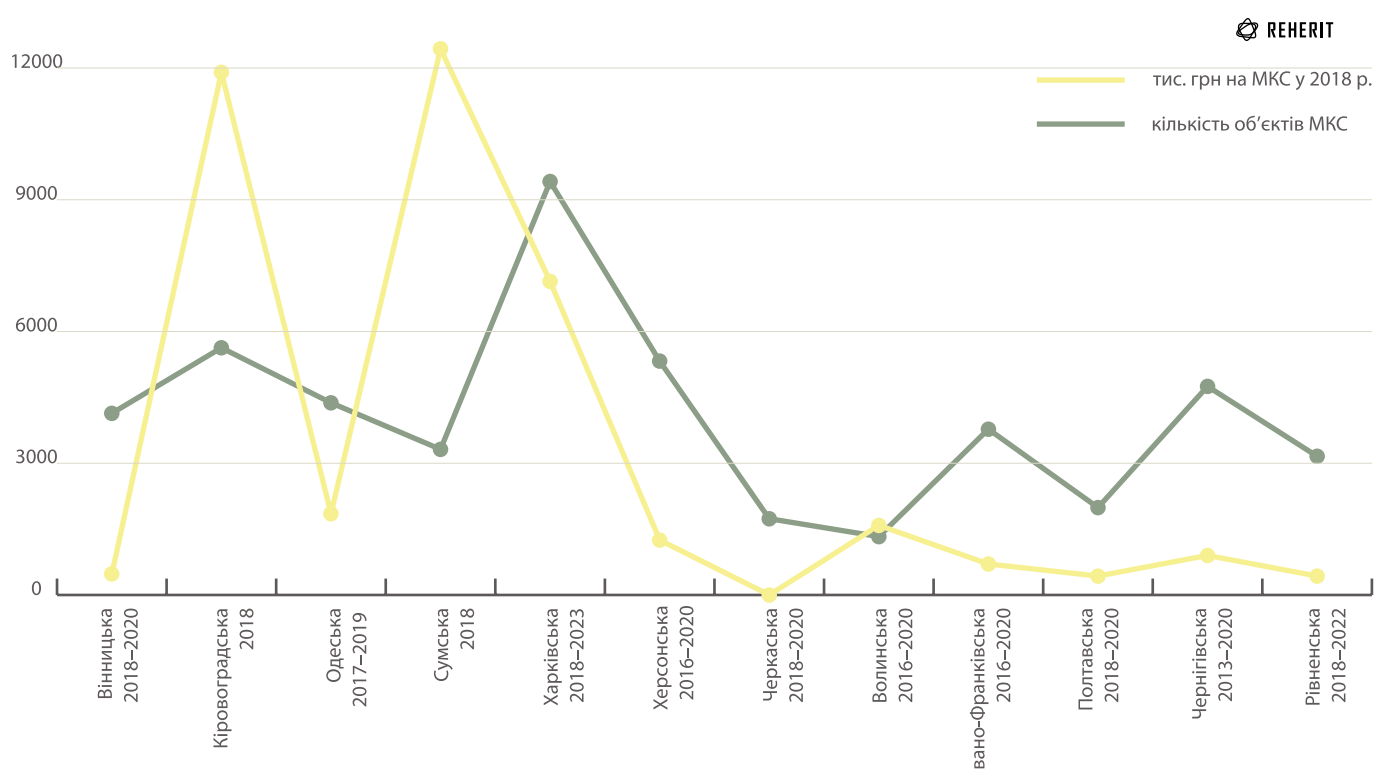
Рис. 2.1 Обсяги фінансування МКС 2018 року у складі комплексних обласних програм збереження КС.

Джерело: побудовано на основі розрахунків авторів.

Найбільша кількість обласних ініціатив у фінансуванні МКС стосується включення її у відповідні розділи загальних програм/стратегій соціально-економічного чи культурного розвитку. Водночас в окремих областях (Кіровоградська, Рівненська) КС не виділяють окремим розділом у програмах та не структуруються і не деталізуються витрати на заходи щодо КС у програмах (у програмі розвитку Черкаської обл. вказана лише загальна сума витрат за весь період і кожен рік).

Рис. 2.2 Обсяги фінансування МКС 2018 року у складі обласних програм/стратегій соціально-економічного чи культурного розвитку.

Джерело: побудовано на основі розрахунків авторів.

Таблиця 2.2 Планові обсяги та структура фінансування МКС 2018 року у складі обласних програм/стратегій соціально-економічного чи культурного розвитку.

Джерела видатків¹⁸ у 2018 р., тис. грн.

Розподіл видатків на місцеву культурну спадщину за видами робіт¹⁹, тис. грн.

Джерело: сформовано авторами на основі даних програм.

¹⁸ Загалом на культурну спадщину: національного та місцевого значення; матеріальну і нематеріальну.

¹⁹ Визначення видів робіт і розподіл витрат за видами робіт проведено авторами самостійно на основі вивчення і узагальнення статей витрат за заходами в програмах.

Область/Програма	Вінницька, Розділ «Музейна справа. Охорона культурної спадщини. Забезпечення реалізації державної пам'ятко-охоронної та музейної політики» Програми розвитку культури Вінницької області на 2018–2022 рр.	Кіровоградська, Розділ «Культура» Програми економічного і соціального розвитку Кіровоградської області на 2018 р.	Одеська, Розділ «Виконання заходів з охорони та збереження пам'яток культурної спадщини» Обласної комплексної програми «Культура Одещини – 2017– 2019 р.»	Сумська, Завдання «Збереження пам'яток та об'єктів культурної спадщини» Програми економічного і соціального розвитку Сумської області на 2018 р.
Загалом по програмі, тис. грн.	93252	72792,4	7 350	12437
У 2018 р., тис. грн.	1995	66439	2 450	12437
Державний бюджет		38929,33		12000
Обласний бюджет	1995	315	2450	340
Бюджети міст, районів, ОТГ		17611,3		87
Інші джерела		9531,7		10
Інвентаризація			250	140
Паспортизація		30	300	57
Капітальні перетворення існуючих та створення нових об'єктів		11852,9	100	12000
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних				
Оновлення матеріально-технічної бази		20		
Управлінські, консультаційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи	430			160
Дослідження, моніторинг та розвідки	50			
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація			1200	80

Область/Програма	Харківська, Обласна програма збереження архітектурної спадщини в Харківській області на 2018–2023 рр.	Херсонська, Розділ «Охорона та збереження культурної спадщини» Програми розвитку культури і духовності в Херсонській області на 2016–2020 рр.	Черкаська, Проект «Збереження об'єктів культурної спадщини області» Стратегії розвитку Черкаської області на період 2018–2020 рр.	Волинська, Розділ «Охорона культурної та археологічної спадщини» Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2016–2020 рр.
Загалом по програмі, тис. грн.	132450	7925	90366	8375
У 2018 р., тис. грн.	14540	1250	30122	1635
Державний бюджет				
Обласний бюджет	3640	1250		1575
Бюджети міст, районів, ОТГ	5050			
Інші джерела	5850			60
Інвентаризація		400		
Паспортизація	200	100		175
Капітальні перетворення існуючих та створення нових об'єктів	2000	750		10
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних	200			
Оновлення матеріально-технічної бази				
Управлінські, консультаційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи				215
Дослідження, моніторинг та розвідки				585
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація	4740			600

Область/Програма	Івано-Франківська, Підпрограма 2. «Збереження куль- турної спадщини» Програми «Культура Івано-Франківщини» на 2016–2020 рр.	Полтавська, Напрямок 7 «Збереження пам'яток історії та куль- тури» Програми розвит- ку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в Полтавській області на 2018–2020 рр.	Чернігівська, Програма проведен- ня археологічних досліджень в Черні- гівській області на 2013–2020 рр.	Чернігівська, Обласна програма паспортизації об'єктів культурної спадщини містобудування архітек- тури, садово-паркового мистецтва Чернігівської області на 2013–2020 рр.	Рівненська, REHERIT Розділ IV. «Охорона культурної спадщини» Програми розвитку куль- тури Рівненської області на період до 2022 р.
Загалом по програмі, тис. грн.	6175	1142,5	8558,6	3580	2150
У 2018 р., тис. грн.	1305	430	1054,4	520	430
Державний бюджет					
Обласний бюджет	1305	430	1054,4	340	430
Бюджети міст, районів, ОТГ					
Інші джерела				180	
Інвентаризація					210
Паспортизація				520	
Капітальні перетворен- ня існуючих та створен- ня нових об'єктів	500				60
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних					
Оновлення матеріаль- но-технічної бази					
Управлінські, консуль- таційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи	30	70			60
Дослідження, моніто- ринг та розвідки	100	360	380,4		100
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація	75				

Фінансування МКС через обласні програми має такі особливості:

- капітальні ремонти пам'яток місцевого значення переважають у Кіровоградській, Сумській, Івано-Франківській та Харківській областях, вони ж становлять найбільші суми серед проаналізованих у табл. 2.2 програм;
- на інвентаризацію та паспортизацію спрямовуються основні видатки в Одеській, Чернігівській та Рівненській областях;
- на дослідження й розвідки МКС найбільше у своїй структурі витрачають Волинська, Полтавська та Чернігівська області (у окремій програмі з археологічних досліджень);
- Вінницька область зосереджує видатки на управлінські, консультаційні та видавничі, організаційні та науково-освітні заходи для МКС;
- немає прямої залежності між кількістю пам'яток місцевого значення та обсягами фінансування.

В обласних програмах/стратегіях соціально-економічного чи культурного розвитку (на відміну від комплексних обласних програм збереження КС) суми виділених коштів на МКС є суттєво меншими. У Черкаській області вказані загальні суми видатків на культуру без деталізації на пам'ятки і роки, що унеможлиблює аналіз програми. Активніше залучення місцевих бюджетів та інших джерел переважно у програмах/стратегіях, де передбачено фінансування ширшого кола робіт з відновлення МКС, окрім капітальних ремонтів та реставрацій (проектно-кошторисна і страхова документація, дослідження, оцифрування).

Окрім вище описаних, поширеними є програми, які стосуються збереження КС районів або окремих міст. Ці програми мають такі особливості:

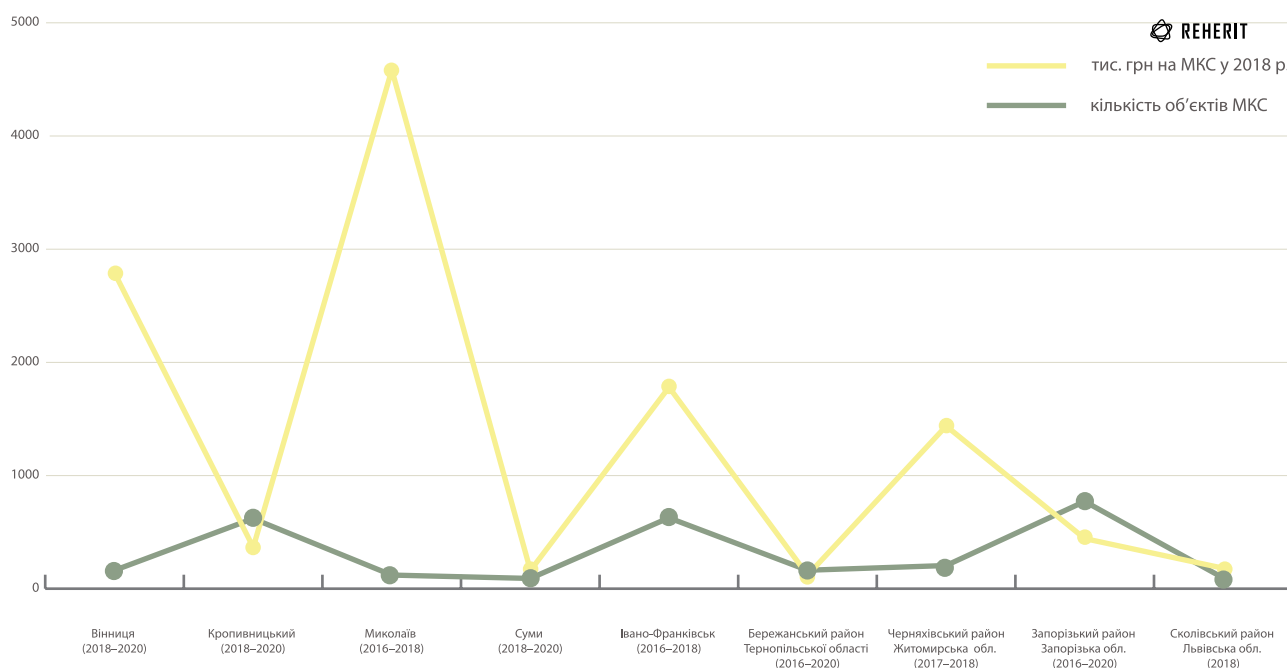
- серед програм для міст переважають обласні центри;
- серед районних програм переважають програми у тих областях, які мають комплексні обласні програми збереження КС. Порядок розроблення, прийняття і виконання таких програм визначався Наказом Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання»²⁰ від 04.12.2006 року. У кожній з аналізованих обласних та районних програм вказується їхня відповідність цьому Наказу, проте він втратив чинність у січні 2019 року²¹, і наразі нових нормативних актів, які б визначали процедури написання і реалізації таких програм, не представлено;
- районні програми деталізують фінансування саме МКС;
- виняток – Запорізька область, у якій діють окремо районні програми збереження КС і програма міста (за відсутності обласної програми).

Структура фінансування таких програм представлена районними та місцевими бюджетами. Однією з ключових проблем цих програм є відсутність описаної субсидіарності з обсягами та структурою програм обласних.

²⁰ Джерела: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0367665-06>

²¹ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0042731-19>

Рис. 2.2 Обсяги фінансування МКС 2018 року у складі комплексних районних і місцевих програм.

Джерело: побудовано на основі розрахунків авторів.

Фінансування МКС за комплексними районними та місцевими програмами збереження сфокусоване на 1-2 види робіт (переважно капітальні ремонти) та має відносну диспропорцію між кількістю пам'яток МКС та обсягами їхнього фінансування.

Важливо, що головне навантаження з фінансування таких програм несуть районні та місцеві бюджети, тому в тих містах і районах, де залучені лише кошти місцевих бюджетів, суми є значно меншими і переважають паспортизація об'єктів та виготовлення пам'ятних дошок. Натомість у тих програмах (м. Миколаїв), де обсяги наданих коштів з інших джерел є значними, напрямки виконуваних робіт зі збереження МКС є більш різноманітними. Тому залучення насамперед приватного фінансування і формування державно-приватного партнерства для МКС міст і районів є особливо актуальним.

Таблиця 2.3 Обсяги та структура фінансування МКС 2018 року у межах комплексних районних і місцевих програм.

	Джерела видатків ²² у 2018 р., тис. грн.
	Розподіл видатків на місцеву культурну спадщину за видами робіт ²³ , тис. грн.

Джерело: сформовано авторами на основі даних програм.

²² Загалом на культурну спадщину: національного та місцевого значення; матеріальну і нематеріальну.

²³ Визначення видів робіт і розподіл витрат за видами робіт проведено авторами самостійно на основі вивчення і узагальнення статей витрат за заходами в програмах.

Область/Програма	Вінницька, Програма реставрації об'єктів культурної спадщини на території м. Вінниці на 2018–2020 рр.	Кіровоградська, Програма паспортизації нерухомих пам'яток культур- ної спадщини міста Кропивницького на 2018–2020 рр.	Миколаївська, Програма охорони культурної спадщини міста Миколаєва на 2016–2018 рр.	Сумська, Програма інвентаризації та паспортизації пам'яток архі- тектури та містобудування м. Суми на 2018–2020 рр.
Загалом по програмі, тис. грн.	16382,42	2726	10295	1240
У 2018 р., тис. грн.	4168,3	505	4585	160
Державний бюджет				
Обласний бюджет				
Бюджети міст, районів, ОТГ	4168,3	505	2907	160
Інші джерела			1678	
Інвентаризація		4	10	160
Паспортизація		270	10	
Капітальні перетворен- ня існуючих та створен- ня нових об'єктів	2788,25		3100	
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних		8	20	
Оновлення матеріаль- но-технічної бази				
Управлінські, консуль- таційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи			445	
Дослідження, моніто- ринг та розвідки		13	500	
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація		70	500	

Область/Програма	Івано-Франківська, Програма охорони культурної спадщини міста Івано-Франківська на 2016–2018 рр.	Тернопільська, Програма збереження культурної спадщини Бережанського району на 2016–2020 рр.	Житомирська, Програма охорони та збереження культурної спадщини Черняхівського району на 2017–2018 рр.	Запорізька, Програма збереження об'єктів культурної спадщини у Запорізькому районі на 2016–2020 рр.	Львівська, Районна Програма збереження об'єктів культурної спадщини Сколівського району на 2018 р.
Загалом по програмі, тис. грн.	7 982	933	1594,8	2225,1	340
У 2018 р., тис. грн.	1780	118,8	1437	441,8	340
Державний бюджет					
Обласний бюджет					80
Бюджети міст, районів, ОТГ	1780	118,8	1437	441,8	260
Інші джерела					
Інвентаризація		5			
Паспортизація	50	50,5	36		180
Капітальні перетворення існуючих та створення нових об'єктів	1710	33	1378,8	441,3	
Оцифрування і відновлення архівів, розроблення сайтів та баз даних		0,3			
Оновлення матеріально-технічної бази					
Управлінські, консультаційні та видавничі витрати, організаційні та науково-освітні заходи		30		0,2	
Дослідження, моніторинг та розвідки			7,2	0,3	
Проектно-кошторисна, страхова та інша документація	20		15		

БЮДЖЕТНІ ПРОГРАМИ є ключовою моделлю фінансування МКС в Україні за обсягами наданих коштів. Але є суттєві **недоліки такої моделі**, пов'язані з:

- недостатньою деталізацією заходів більшості програм (тому складно звести разом усі програми різних рівнів): часто немає розподілу сум за видами робіт чи пам'яткоохоронних заходів, в окремих програмах лише прописані загальні суми на КС без розподілу за об'єктами чи напрямками використання;
- незрозумілою логікою розподілу між видами робіт (без стратегічного підходу та обґрунтування);
- відсутністю у вільному доступі проміжних звітів про виконання програм (що робить неможливим оперативний моніторинг стану виконання програм);
- відсутністю вимірюваних цільових показників (тому ефективність програми можливо оцінити лише за обсягами освоєних ресурсів і переліком виконаних робіт, але складно розрахувати показники впливу для заінтересованих сторін, зокрема туризму і культури за результатами виконання програм).

Окрім програм збереження МКС, бюджетні моделі її фінансування включають **проекти Державного фонду регіонального розвитку**. Обсяги та структура фінансування з Фонду залежать від Державної стратегії регіонального розвитку²⁴ та відповідних стратегій розвитку регіонів і визначаються Бюджетним кодексом України²⁵. Центральний орган виконавчої влади, що формує державну регіональну політику, на підставі поданих пропозицій здійснює оцінювання та відбір програм і проектів на конкурсних засадах з дотриманням таких критеріїв розподілу: 80% коштів – відповідно до чисельності населення, яке проживає у регіоні; 20% коштів – з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів (показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу).

Загалом у 2018 році кількість профінансованих ДФРР проектів становила 755 з загальною вартістю 5,8 млрд грн, з них 42 проекти стосувалися культури на суму 491,2 млн грн²⁶. Але важливо, що серед цих проектів переважали капітальні ремонти районних та сільських закладів культури, тоді як для КС були окремі проекти реставрації та реконструкції пам'яток національного та місцевого значення²⁷.

Обсяги фінансування і проекти по МКС за 2018 рік наведено у табл. 2.4. Окрім них є ще й проекти підтримки об'єктів КС національного значення.

²⁴ Джерело: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF/paran11#n11>

²⁵ Джерело: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

²⁶ Джерело: <https://www.auc.org.ua/novyna/4-mlrd-grn-dfrr-rozpodilleno-na-477-proektiv-regionalnogo-rozvytku-rozporyadzhennya-uryadu>

²⁷ Джерело: <http://dfrr.minregion.gov.ua/zatverdzheno-sche-288-proektiv-regionalnogo-rozvitku-na-18-ml-rd-grn-zubko>

Таблиця 2.4 Обсяги і структура фінансування МКС 2018 року у межах проектів ДФРР²⁸.

**БУДІВНИЦТВО
ЕКСПОЗИЦІЙНО-ВИСТАВКО-
ВОГО ЗАЛУ НА ТЕРИТОРІЇ
ХАТИ САДИБИ
В. СТЕФАНИКА**
с. Русів, Снятинський р-н,
Івано-Франківська обл.

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ – 1500 ТИС. ГРН

ДФРР	Місцевий бюджет
1350	150

Заявник: Снятинська РДА

REHERIT

**РЕСТАВРАЦІЯ БУДІВЛІ
1912 РОКУ
«ФЕЛЬДШЕРСЬКО-
АКУШЕРСЬКА ШКОЛА»
У М. ВІННИЦІ**

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ – 2200 ТИС. ГРН

ДФРР	Місцевий бюджет
2000	200

Заявник: Департамент будівництва,
містобудування та архітектури Вінницької ОДА

**РЕСТАВРАЦІЯ ТА
ПРИСТОСУВАННЯ ПАМ'ЯТКИ
АРХІТЕКТУРИ КОМПЛЕКСУ
СПОРУД «ПОШТОВА СТАНЦІЯ»**
м. Ніжин, Чернігівська обл.

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ – 17 438 400 ТИС. ГРН

ДФРР	Місцевий бюджет
15 694 560	1 743 840

Заявник: Ніжинська міська рада

**БУДІВЛЯ ОБЛАСНОЇ ФІЛАР-
МОНІЇ У М. ЗАПОРІЖЖЯ –
РЕКОНСТРУКЦІЯ**

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ – 15 292,581 ТИС. ГРН

ДФРР	Місцевий бюджет
13 763,323	1 529,258

Заявник: Запорізька ОДА

**РЕСТАВРАЦІЯ ПОЛТАВСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ФІЛАРМОНІЇ
(БУДИНОК КОЛИШНЬОЇ ХО-
РАЛЬНОЇ СИНАГОГИ),
М. ПОЛТАВА**

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ – 12 931,723 ТИС. ГРН

ДФРР	Місцевий бюджет
11 638,55	1 293,173

Заявник: Управління капітального будівництва
Полтавської ОДА

Джерело: згруповано авторами на основі офіційного інтернет-сайту ДФРР.

²⁸ Джерело: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Projects-list>

Отже, у фінансуванні від ДФРР проектів МКС переважають комплексні капітальні роботи з реставрації та відновлення споруд. Позитивним є те, що фонд встановлює обсяги співфінансування від області чи району залежно від рівня їх соціально-економічного розвитку. Також, як бачимо з табл. 2.4, є незадіяний резерв можливостей залучення партнерів, зокрема, коли йде мова про великі проекти збереження та відновлення замків/палаців (більшість з яких в Україні перебуває в аварійному стані).

ГРАНТОВІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ МКС

Поширеними в Україні є такі грантові моделі: міжнародна технічна допомога, гранти українських організацій та проекти соціальної відповідальності бізнесу (СВБ). Міжнародна технічна допомога передбачає проекти фінансування МКС у рамках підписаних міжнародних угод про співробітництво між уповноваженими органами держав, міжнародними організаціями. Найбільш успішними прикладами є ініціативи, реалізовані у межах програм транскордонного співробітництва, а також програми співробітництва з ЄС.

Наведемо у табл. 2.5 ключові проекти, реалізовані в Україні.

ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТРУМЕНТУ СУСІДСТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2013–2017

УЧАСНИКИ

Польща: 7 воєводств
Білорусь: 11 областей
Україна: Львівська,
Волинська, Закарпатська
області, а також прилеглі
регіони співпраці:
Рівненська, Тернопільська
та Івано-Франківська області

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ

Загалом
202 959,49 тис. євро
Фонд Європейської комісії
186 201,367 тис. євро
Співфінансування
16 758,123 тис. євро

«Шляхами штетлів. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі». Партнери проекту: Осередок «Брама Гродська – Театр NN» (Люблін, Польща), Гродненський державний університет ім. Янки Купали (Гродно, Білорусь), Новогрудський музей історії та етнографії (Новогрудок, Білорусь), Центр соціальних та ділових ініціатив (Яремче, Україна), Рівненський центр маркетингових досліджень (Рівне, Україна).

Загалом – 462,940 тис. євро. Покриття програмою – 416,645 тис. євро. Тривалість 24 місяці.

«Скарби прикордоння – збереження культурної спадщини». Партнери проекту: Товариство Ісуса – Монастир у м. Стара Весь (Польща), Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві (Україна).

Загалом – 3965,382 тис. євро. Покриття програмою – 3550,556 тис. євро. Тривалість 24 місяці.

«Промоція спільної культурно-історичної спадщини Польщі та України – Фортеці Перемишль». 10 мікропроектів. Партнери: Асоціація Карпатський Єврорегіон Польща (Польща), Партнерство 2 рівня – на рівні мікропроектів (Україна).

Загалом – 541,773 тис. євро. Покриття програмою – 487,595 тис. євро. Тривалість – 12 місяців.

«Спільна промоція туристичних можливостей та культурно-історичної спадщини Львівської області, Підкарпатського і Люблінського воєводств». 10 мікропроектів. Головний партнер: Львівська асоціація розвитку туризму (Україна).

Загалом – 547,3295 тис. євро. Покриття програмою – 492,597 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

**ПРОГРАМА
ТРАНСКОРДОННОЇ
СПІВПРАЦІ
РУМУНІЯ – УКРАЇНА –
МОЛДОВА 2013–2017**

УЧАСНИКИ

Румунія: повіти Сучава,
Ботошань, Ясси, Васлуй,
Галац і Тульча.

Молдова: вся територія

Україна: Одеська та
Чернівецька області

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ

Загалом

126 720 тис. євро

Фінансування ЄС

115 320 тис. євро

Співфінансування

11 400 тис. євро

**ПРОГРАМА
ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ІНСТРУМЕНТУ СУСІДСТВА
ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ –
УКРАЇНА 2014–2020**

УЧАСНИКИ

Польща: 6 воєводств

Білорусь: 4 області

Україна: Львівська,
Волинська, Закарпатська
області, прилеглі регіони:
Рівненська, Тернопільська,
Івано-Франківська області

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ

Загалом

201 386,002 тис. євро

Фінансування ЄС

183 078,184 тис. євро

Співфінансування

18 307,818 тис. євро

«Історико-етнографічна спадщина – складова сталого розвитку туризму на Буковині». Партнери: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, Україна), Сучавський Університет «Штефан чел Маре» (м. Сучава, Румунія), Чернівецький обласний краєзнавчий музей (м. Чернівці, Україна), Сучавське управління культури та національної спадщини (м. Сучава, Румунія), Музей Буковини (м. Сучава, Румунія). Загалом – 1 474,463 тис. євро. Покриття програмою – 934,466 тис. грн. Тривалість – 24 місяці.

«Транскордонні центри діалогу культур Польща-Білорусь-Україна». Партнери: Муніципалітет Щучин (Підляське воєводство, Польща), Виконавчий комітет міської ради Ковеля (Волинська область, Україна), Відділ освіти, спорту та туризму Щучинського районного виконавчого комітету (Гродненська область, Білорусь). Загалом – 2 610,099 тис. євро. Покриття програмою – 2349,089 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Світ Карпатських Розетів – Заходи для збереження культурної унікальності Карпат». Головний партнер: Асоціація розвитку і просування Підкарпатського «Про Карпатія» (Підкарпатське воєводство, Польща). Загалом – 1 543,329 тис. євро. Покриття програмою – 1376,340 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Стартові центри роботи з молоддю в Мейске П'ястові та Сколе – культурно-історична спадщина Ржешува-Львівської області як основа». Партнери: Будинок матері Конгрегації Святого Архангела Михаїла в Мейске П'ястове (Підкарпатське воєводство, Польща), Римо-католицька парафія у Сколе (Львівська область, Україна). Загалом – 2 622,311 тис. євро. Покриття програмою – 2360,080 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Монастирі-близнюки: Вегров і Рава-Руська, використовуючи потенціал спадщини Реформатського ордена для розвитку туризму та соціокультурного життя». Партнери: Римо-католицька парафіяльна церква св. Петра Алькантари та св. Антонія Падуанського у Вегров (Мазовецьке воєводство, Польща), Релігійна організація «Курія Львівської архієпархії Римо-Католицької Церкви» в Україні (Львівська область, Україна). Загалом – 2 638,872 тис. євро. Покриття програмою – 2 374,985 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Транскордонний маршрут паломництва як інструмент просування спільної культурно-історичної спадщини на українсько-польських прикордонних територіях». Партнери: Асоціація органів самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» (Львівська область, Україна), Відділ архітектури та містобудування Львівської обласної державної адміністрації (Львівська область, Україна), Римсько-католицька парафія, присвячена Св. Ядвізі в Мокободи (Мазовецьке воєводство, Польща), Римсько-католицька парафія присвятила народження Пресвятої Богородиці в Голублі (Мазовецьке воєводство, Польща).
Загалом – 2 101,106 тис. євро. Покриття програмою – 1 890,996 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Нове життя старого міста: відновлення пам'яток історико-культурної спадщини Луцька і Любліна». Партнери: Виконавчий комітет Луцької міської ради (Волинська область, Україна), Муніципалітет Любліна (Люблінське воєводство, Польща).
Загалом – 1 676 398 тис. євро. Покриття програмою – 1 508,758 тис. євро.

**ПРОГРАМА
ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА
УГОРЩИНА –
СЛОВАЧЧИНА – РУМУНІЯ –
УКРАЇНА 2014–2020**

«Відродження історичних пам'яток Сніна-Хуст». Партнери: Міська рада Сніни (м. Сніна, Словаччина), Виконавчий комітет Хустської міської ради (м. Хуст, Україна).
Покриття програмою – 809,241 тис. євро.

«Культура у дзеркалі». Партнери: Міська рада Сейні (м. Сейні, Румунія), Департамент культури, національностей та релігії Калуської міської ради (м. Калусь, Україна).
Покриття програмою – 934,825 тис. євро.

«Відновлюй свою спадщину». Партнери: Gotická cesta (Словаччина), Греко-католицька єпархія Мукачево (м. Мукачево, Україна).
Покриття програмою – 944,93 тис. євро.

УЧАСНИКИ

Угорщина: області Соболч-Сотмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен.

Словаччина: Кошицький, Пряшівський краї.

Румунія: повіти Сату-Маре, Марамуреш, Сучава.

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ

Загалом

81 347,2 тис. євро

Фінансування ЄС

73 952 тис. євро

Співфінансування

7 395,2 тис. євро

**ПРОГРАМА
ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА
УГОРЩИНА –
СЛОВАЧЧИНА – РУМУНІЯ –
УКРАЇНА 2007–2013**

УЧАСНИКИ

Україна: Івано-Франківська,
Закарпатська, Чернівецька.

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ

Загалом
74 815,728 тис. євро
Фінансування ЄС
68 638, 283
Співфінансування
6 177, 445 тис. євро

«Спадщина карпатських залізниць». Партнери: Туристична асоціація Івано-Франківщини (Україна), Адміністрація Марамурського гірського природного парку (Румунія), Вигодська селищна рада Долинського району Івано-Франківської обл., Івано-Франківська облдержадміністрація (Україна).

Загалом – 496,383 тис. євро. Покриття програмою – 446,744 тис. євро.

«Мережа карпатської кулінарної спадщини». Партнери: Туристична Асоціація Івано-Франківщини (Україна), Асоціація «Ecologic» та Торгово-промислова палата повіту Сату-Маре (Румунія), Асоціація Шамос-Базар (Угорщина) та Кошицька регіональна філія Словацької торгово-промислової палати та промисловості (Словаччина).

Загалом – 475,801 тис. євро. Покриття програмою – 428,220 тис. євро.

**ПРОГРАМА
«КРЕАТИВНА ЄВРОПА»**

УЧАСНИКИ

Країни Європи

ОБСЯГ ФІНАНСУВАННЯ

Загалом
**1,46 млрд. євро на
2014–2020 рр.**

«EMERGENCE. Від поширення досвіду до нової творчості: Жива спадщина/Переосмислення спадщини». Партнери: інститут Умені – Дівадельний Устав (м. Прага, Чехія), ANNOGALLERY (м. Хорка, Чехія), Кіпрська театральна організація (Нікосія, Кіпр), Ізоляція. Платформа культурних ініціатив (м. Київ, Україна), Університетський коледж Остфельда (м. Галден, Норвегія), Музей Вікторії та Альберта (м. Лондон, Велика Британія), Театральний інститут ім. З. Ражневського (м. Варшава, Польща), Латвійський новий театральний інститут (Рига, Латвія).

Покриття програмою – 712, 264 тис. євро.

«ПОЛІФОНІЯ – Колекція зникаючої європейської спадщини».

Партнери: Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ, Україна), DI MINI TEATRO (Лілля, Франція), ORDOGKATLAN FESZTIVAL EGYESULET (Будапешт, Угорщина)

Покриття програмою – 200 тис. євро.

Джерело: сформовано авторами з офіційних інтернет-сайтів програм.

Ключовою характеристикою проектів, профінансованих з коштів МТД, є переважання проектів орієнтованих на промоцію та популяризацію МКС для зростання туристичного потенціалу територій. Значною перевагою таких програм, разом з вимогою співфінансування заявниками, є умова пошуку закордонних партнерів, що значно підсилює вагомість проектів та надає можливості переймати міжнародний досвід в сфері МКС і налагоджувати довгострокове співробітництво. Середня тривалість проектів 12–24 місяці. Водночас їхня вартість значно варіюється від сотень тисяч до декількох млн євро, залежно від масштабності проекту. Також важливо, що програми МТД тривають переважно 5 або 7 років та мають лише 2–3 етапи прийому заявок на фінансування у першій половині терміну реалізації програми,

тобто можливості подачі проектів є досить обмеженими. Суттєвим обмежуючим чинником є те, що більшість таких програм стосуються транскордонного співробітництва, що значно знижує можливості втілення проектів МКС для тих областей, які не межують з іншими країнами. Тому для них є більш доцільним пошук окремих грантових програм від міжнародних і вітчизняних донорів.

Попри значні обсяги щорічного фінансування МКС за програмами МТД і налагодженість відносин між країнами-партнерами, експерти²⁹ наголошують на таких проблемах, що зумовлюють неефективне використання коштів:

- пріоритети й цілі, визначені у проектах міжнародного співробітництва, часто не включені в українські регіональні стратегії розвитку;
- в органів місцевої влади робота з програмами підтримки КС не є пріоритетом;
- нерівномірне розподілення коштів між різними українськими областями у проектах через лобювання їхніх інтересів розробниками програм;
- брак досвіду працівників органів місцевої влади щодо фандрейзингу, розподілу виділених коштів та співпраці з іноземними партнерами;
- обмеженість можливостей залучення приватного чи корпоративного фінансування у межах програм ЄС;
- неоперативність реагування місцевою владою на пропозиції по програмах і втрата, як наслідок, суттєвих можливостей співпраці.

ГРАНТИ МІЖНАРОДНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ДОНОРІВ, як моделі надання безоплатної допомоги, мають цільове спрямування і є ще одним поширеним механізмом фінансування МКС в Україні. За видами грантодавців вони можуть бути грантами міждержавних організацій, урядових донорів, суспільних донорів, приватних донорів, корпоративних донорів, донорів-венчурних філантропів³⁰.

Найбільше фінансування для МКС в Україні надають саме урядові та міждержавні донори, тоді як практика долучення приватних і корпоративних донорів до грантів не є поширеною. Є приклади благодійності серед представників великого бізнесу для допомоги у відновленні культурних пам'яток національного значення (Софійський собор, Київ; Батурин, Чернігівська обл.; Хортиця, Запоріжжя). Створення корпоративних чи приватних фондів в Україні для грантового фінансування КС не є популярним через суперечливість законодавства щодо визначення правового статусу таких фондів (статус індивідуального або корпоративного мецената), відсутність податкового стимулювання для меценатів, нерозвиненість культурного середовища і нерозуміння значення культури, відсутність ефективних комунікацій та недовіра між представниками культури і бізнесу, низький рівень промоції і просвітництва щодо МКС у суспільстві.

Приклади грантового фінансування МКС наведено у табл. 2.6.

²⁹ Джерело: Проекти транскордонної співпраці ЄС: чому вони неефективні в Україні: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/08/16/7085038/>

³⁰ Джерело: Грантрайтинг : метод. рек. для органів публічної влади щодо написання проектних заявок: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/22814/grantrayt_pr.pdf

Таблиця 2.6 Окремі приклади грантодавців з можливостями фінансування проектів збереження МКС в Україні.

ФІНАНСОВАНА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ПРОГРАМА «CULTURE BRIDGES»

Програма розвитку українського культурного сектору, яка має на меті налагодження ефективних зв'язків між митцями, культурними операторами та інституціями в Україні і ЄС. Програма стартувала у листопаді 2017 року та триватиме до жовтня 2020 року.

Гранти міжнародної співпраці.

Гранти для культурних операторів з України та країн ЄС на реалізацію спільних проектів, які сприяють обміну досвідом та ідеями між Україною та ЄС, та/або створенню нових культурних продуктів.

Гранти національної співпраці.

Гранти для українських інституцій із щонайменше двох несуміжних областей України на реалізацію спільних проектів у сфері культури та креативних індустрій.

«Чим живуть замки?»

Партнери: ГО «Край», ГО «Старокостянтинів небайдужий» (м. Броди, м. Константинів, Україна) (2018).

«Онлайн мапи культурного маршруту народних ремесел Гуцульщини».

Грантер: Perfect Art Group.

«Museum Digital Lab».

Партнери: Estonian War Museum – General Laidoner Museum (м. Віймсі, Естонія), ГО «Український центр розвитку музейної справи» (м. Київ, Україна) (2018–2019).

ПОСОЛЬСЬКИЙ ФОНД США ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

З 2001 року Посольський фонд США зі збереження культурної спадщини (AFSP) надав фінансову підтримку близько 900 проектам із понад 125 країн світу. Близько 55 млн дол. США (в Україні загалом 879,59 тис. дол. США), які сукупно вкладено у ці проекти, демонструють повагу Сполучених Штатів до культурної спадщини інших країн.

Програма має на меті збереження пам'яток культури, музейних експонатів чи колекцій, форм виразу традиційної культури. У конкурсі можуть брати участь кваліфіковані установи – це зареєстровані неурядові організації, музеї, керівні заклади культури чи подібні інституції, які доведуть, що мають відповідний досвід та можуть керувати проектами збереження культурної спадщини.

«Документування пам'ятки 16 ст. Синагоги Турей Захав (Золота Роза) та прилеглих будівель» (2009). Грантер: Об'єднання Комітетів радянських євреїв України (32 тис. дол.).

НІМЕЦЬКЕ БЮРО МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ (GIZ)

Це державне агентство, засноване в 1975 році згідно з нормами права Німеччини. Основною метою діяльності GIZ є розвиток міжнародного співробітництва, забезпечення постійного світового політичного, економічного, екологічного та соціального розвитку, а також сприяння уряду в досягненні цілей національної політики розвитку.

«Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова» (2009–2017). Партнери: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Львівська міська рада, Управління охорони історичного середовища ЛМР (8,5 млн євро).

ПРОГРАМА «ЗМІНИ В РЕГІОНІ» (RITA)

Програма, заснована в 2000 році, є ініціативою Польсько-американського фонду свободи, реалізованою за підтримки фонду «Освіта для демократії». Метою програми є підтримка демократичних змін і вільної ринкової економіки в країнах Східної та Центральної Європи, Кавказу та Центральної Азії, насамперед шляхом передачі польського досвіду в цій галузі.

«Відкриття скарбів Чернівецької спадщини» (2017). Партнери: Фонд «Мапа пасії» (м. Краків, Польща), ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, Україна). Загалом – 39,976 тис. злотих.

Партнерські проекти.

Партнерство відображається у спільному плануванні і реалізації проекту – обидва партнери – польська неурядова організація, що є лідером партнерства і формально подає заявку а також відповідна установа з країни, охопленої програмою, повинні мати рівний вплив на форму проекту та ухвалення рішень, спільно нести відповідальність за результати проекту.

МІЖНАРОДНИЙ ВИШЕГРАДСЬКИЙ ФОНД

Фонд є міжнародною донорською організацією, створеною у 2000 році урядами країн Вишеградської групи – Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини для сприяння регіональному співробітництву у Вишеградській області (V4), а також між регіоном V4 та іншими країнами, особливо регіонів Західних Балкан та Східного партнерства.

«Проект збереження нематеріальної культурної спадщини». Партнери м. Надвірна (Україна), м. Пруднік (Польща) і м. Крнов (Чехія) у рамках «Співпраця міст V4 з Україною» (2017). Основним завданням проекту був розвиток культури в малих містах 4-х країн, зокрема промоція національної кухні.

Культура та спільна ідентичність.

Підтримка проектів, які зміцнюють регіональну та європейську ідентичність через спільні культурні ініціативи у Вишеградському регіоні.

Критерії оцінювання якості проектної заявки: релевантність, Вишеградська складова, якість і вплив, прозорість та точність, досвід і місія.

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФОНД

Державна установа, створена у 2017 році з метою сприяння розвитку національної культури та мистецтва в державі, забезпечення сприятливих умов для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості й суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури у світовий культурний простір.

Створення інноваційних культурних продуктів.
Навчання. Обміни. Резиденції. Дебюти.
Український культурний моніторинг.
Знакові події для української культури.
Інклюзивне мистецтво.

«Концепція центру Станіслава Вінценза». Грантер: ГО «Всеукраїнський Демократичний Форум» (м. Київ, Україна).
Загалом – 752,529 тис. грн.

«Електронний архів української друкованої преси». Партнери: ТОВ «Цифрова країна», ЦНБ ХНУ ім. Каразіна (м. Харків, Україна).
Загалом – 930,826 тис. грн.

«Реставрація, архівація та оцифровування відеоархіву ДП «Укркінохроніка». Партнери: ДП «Українська студія хронікально-документальних фільмів», ТОВ «МСМ.ЮА» (м. Київ, Україна). Загалом – 1 343,722 тис. грн.

«Кам'яні вишиванки Нової Каховки – патріотичний меседж з минулого молоді сьогодні». Грантер: Відділ культури і туризму Новокаховської міської ради (м. Нова Каховка, Україна). Загалом – 433,773 тис. грн.

Джерело: сформовано авторами з офіційних інтернет-сайтів грантодавців.

Як бачимо з табл. 2.6, серед профінансованих українських проектів переважають ті, які орієнтовані на оцифрування, документування та архівацію МКС. За винятком GIZ, ключові грантодавці для МКС в Україні орієнтуються на «м'які» невеликі за вартістю проекти без капітальних перетворень пам'яток для збереження інформації про них та популяризації культурних надбань. Така модель є позитивною для використання окремими організаціями, громадами міст і районів для осучаснення форматів комунікації по пам'ятки МКС, а також їхньої популяризації й активнішого вивчення.

Аналіз проектів збереження МКС, які отримували грантове фінансування від описаних у табл. 2.6 донорів, виявив такі недоліки:

- більшість проектів не продовжують свого існування після закінчення дії гранту (умовна сталість проекту), мають точкове, а не системне значення;
- переважна відсутність у відкритому доступі звітності про використані кошти і виконані роботи;
- низький рівень інформування про активності і результати проектів, фактична «смерть» їхніх інтернет-сторінок після реалізації проекту;
- відсутність відкритого публічного оцінювання якості та ефективності проектів.

ВЕНЧУРНА ФІЛАНТРОПІЯ (фінансова та інтелектуальна допомога представників бізнесу некомерційним організаціям на основі стратегічного партнерства задля суттєвих соціальних перетворень) є на сьогодні для України новим напрямком і представлено переважно у сфері вирішення соціальних проблем, креативному секторі (створення креативних секторів), інноваціях та у секторі культури для проведення фестивалів. Для МКС ця форма грантового фінансування в Україні наразі не застосовується.

БЛАГОДІЙНІ ФОНДИ, КОЛЕКТИВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ТА АУКЦІОНИ ДЛЯ МКС

Окрім грантодавців, в Україні проводять діяльність вітчизняні та іноземні фонди зі збереження КС. Нижче наведено приклади кількох із них.

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «СОФОС», засновано у 2017 році задля втілення ініціатив зі збереження і відновлення КС в Україні, який акумулює кошти від благодійних внесків, грантів та продажу сувенірної продукції. Діяльність включає³¹:

- підбір об'єкт, який потребує відновлення;
- створення плану, проекту й кошторису відновлення;
- погодження плану й проекту з місцевими органами влади і Міністерством культури України;
- збір коштів: через здобуття грантів, через краудфандингові платформи, через пожертви приватних осіб та організацій, за допомогою організації та проведення культурних благодійних заходів;
- пошук підрядників для виконання робіт;
- фінансування і контроль виконуваних робіт;
- передача виконаних робіт;
- звіт про витрати й виконані роботи.

Найбільш відомими проектами фонду є відновлення Підгорецького замку та Олеського монастиря Капуцинів (Львівська обл., Україна), а також проект волонтерського дитячого руху #Childrenfortheheritage. Фондом вперше використано практику колективного фінансування (краудфандингу) для збору коштів на реставрацію балконів Підгорецького замку. Впродовж листопада-грудня 2017 року на платформі «Na-starte» було зібрано 238,117 тис. грн, внески зробили понад 700 благодійників. Загальна вартість відновлення замку, за приблизними підрахунками, становить 30 млн євро.

ПОЛЬСЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ, заснований у 2012 році з метою захисту та просування польської національної спадщини як елементу європейської культурної спадщини. Фонд реалізує свої цілі шляхом організації консерваційно-реставраційних робіт, а також проведення навчальних, видавничих, кінематографічних заходів тощо. В Україні фонд у 2018 році відновив фасад Колегіального костелу Святої Трійці в Олиці (XVII ст., Волинська обл., Україна) з вартістю робіт 1,5 млн злотих.

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «КОРОНА КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ», заснований у Київській області в 2016 році. Головною метою його існування вказується відтворення культурної спадщини України та Литви, проте за Статутом сфера діяльності значно ширша і включає питання соціального захисту, правової допомоги і міжнародного співробітництва тощо. Ключовими проектами стали відтворення надгробного пам'ятника князю Острозькому, встановлення надгробних дощок литовським діячам, які пов'язані з Україною. Фонд фінансується з добровільних внесків учасників і одержаних грантів, однак відкритих фінансових звітів стосовно його діяльності немає.

³¹ Джерело: <https://www.facebook.com/SophosCharityFund/posts/1624286747641254>

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ МІСТА ЛЬВОВА»

заснований у 2000 році задля акумулювання благодійних внесків і їхнє використання для проведення реставраційних, консерваційних і ремонтних робіт на об'єктах КС м. Львова. Серед проектів фонду є реставрації ікон, барельєфів, каплиць міста, а також проведені конференції за тематикою збереження КС, благодійні аукціони.

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД РІНАТА АХМЕТОВА

створений у 2005 році для фінансування соціальних і культурних проектів. Одним з напрямів діяльності був «Динамічна культура», в яку входили програми «Динамічний музей» і грантова програма «іЗ (ідея-імпульс-інновація)». Програма «іЗ» давала можливості фінансування для представників секторів кіно, візуального мистецтва, театру, літератури, музейництва. На сьогодні цей напрям закритий.

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «СПАДЩИНА.UA»

заснований у 2016 році з метою зібрання благодійних внесків і проведення робіт з відновлення Поморянського замку (смт Поморяни, Львівська обл., Україна). Згодом діяльність фонду поширилася і на відновлення інших замків.

КОЛЕКТИВНЕ ФІНАНСУВАННЯ

МКС відбувається в Україні переважно ситуативно і стосується невеликих з обсягом і вартістю робіт з відновлення КС. Прикладом є ініційований **Благодійним фондом «Збереження історико-архітектурної спадщини міста Львова»** у 2010 році збір коштів на відновлення скульптури Меркурія, встановленої на будинку Фонду Держмайна³². Ініціативною групою було зібрано кошти у 3 етапи на загальну суму 134,518 тис. грн. Крім добровільних внесків було проведено показ серії короткометражок, а кошти від проданих квитків спрямовано на реставраційні роботи. Важливо, що організатори дотрималися максимальної прозорості та на створеній під проект інтернет-сторінці представили деталізовану інформацію з усіма кошторисами, звітами про витрачені кошти і зібраними сумами.

Також благодійні фонди та інші організації проводять **аукціони для цільового збору коштів**. Так, у червні 2018 року було організовано аукціон-продаж картин відомих художників із зображенням Поморянського замку для відновлення парку навколо нього. Оглянути картини можна було в одній з львівських кав'ярень, а придбати на сторінці замку в Facebook. Впродовж 2-х тижнів аукціону організаторам вдалося зібрати 40 тис. грн³³.

Отже, в Україні поступово розвивається практика залучення благодійників та громадськості до фінансування КС, утім:

- більшість благодійних організацій створюються під ініціативу відновлення конкретної пам'ятки й часто вичерпують себе ще до завершення проекту;
- увага благодійних організацій зосереджена переважно на збереженні пам'я-

³² Джерело: <http://savemercury.org.ua/actions>

³³ Джерело: <http://photo-lviv.in.ua/na-revitalizatsiyu-pomoryanskoho-pryzamkovoho-parku-zibraty-40-000-hryven/>

ток національного, а не місцевого значення, першочергово замків;

- у результаті обсяги зібраних коштів є незначними порівняно з вартістю капітального відновлення пам'яток;
- відсутня системна комунікаційна стратегія для залучення благодійників (більшість організацій обмежуються сторінками у соціальних мережах, а висвітлюють події лише регіональні ЗМІ).

ІНВЕСТИЦІЙНІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ МКС

Ключові інвестиційні моделі для фінансування МКС – **державно-приватне партнерство** (далі – ДПП) та передача у приватну власність.

Для КС ДПП реалізують через концесії (передача об'єктів державної власності у користування приватним підприємствам) пам'яток. У більшості випадків цей досвід в Україні є невдалим, що пов'язано з:

- необ'єктивним оцінюванням вартості відновлення пам'ятки і, як наслідок, браком коштів на проведення робіт;
- відсутність практики застосування санкцій до концесіонерів, які не виконують своїх зобов'язань і погіршують стан отриманих у користування пам'яток;
- непрозорі процедури конкурсного відбору концесіонерів;
- складність бюрократичних процедур щодо одержання дозволів і незацікавленість органів влади у співпраці з інвесторами;
- недосконалість законодавчого регулювання концесії (неврахування законом особливостей КС).

Прикладів неуспішної концесії/передачі у користування об'єктів КС в Україні є більше ніж достатньо³⁴:

- палац Потоцьких (м. Тартаків, Львівська обл., Україна): у 2010 році був переданий приватному підприємцю, який зобов'язувався через 10 років ввести його в експлуатацію як музейно-відпочинковий комплекс, у 2013 році було розірвано угоду з ініціативи концесіонера³⁵;
- замок князів Острозьких (с. Старе Село, Львівська обл., Україна): у 2010 році передано у користування приватному підприємцю з перспективою проведення фестивалів на території, однак жодні роботи так і не розпочалися, а будівля зазнала ще більших руйнувань³⁶;
- Свірзький замок (с. Свірж, Львівська обл., Україна): перебував з 1978 до 2005 років в користуванні Спілки архітекторів України, жодних робіт по відновленню не було виконано. У 2013 році було оголошено концесію замку, однак охочих так і не знайшлося. У 2018 році проект ревіталізації замку і перетворення його на міжнародний культурний центр отримав грант від Українського культурного фонду, об'єкт було вперше за 60 років відкрито для відвідувачів і про-

³⁴ Джерело: <https://vdalo.info/maybutnye-zamkiv-ukrayini-nastav-chas-kontsesiyi-ta-privatizatsiyi/>

³⁵ Джерело: <https://www.castles.com.ua/tartakow.html>

³⁶ Джерело: https://zik.ua/news/2016/08/26/zamky_lvivshchyny_yaki_ne_pokazuyut_turystam_810192

ведено виставку³⁷;

- Палац графів Реїв (с. Приозерне, Івано-Франківська обл., Україна): у 2001 році палац передано у користування, а з 2005 року – у власність церкви з метою заснування у його стінах монастиря, однак цього ж року з палацу були вивезені всі цінності і з'явилося оголошення про продаж за 700 тис. євро. Керівництво церкви не підтвердило факт продажу, а з боку нащадка Потоцьких були ініціативи залучення європейських інвесторів і перетворення палацу на культурний центр, однак статус пам'ятки на сьогодні не підтверджений і вона зазнає подальших руйнувань³⁸.

Натомість, успішним прикладом є замок Сент-Міклош (сmt Чинадійово, Закарпатська обл., Україна). Його у 2001 році передали користування місцевому художнику, який з допомогою меценатів відновив будівлю і створив у ньому культурно-мистецький центр. Там щорічно проходить міжнародний фестиваль середньовічної культури³⁹.

На сьогоднішній день ведуться численні дискусії між дослідниками, активістами і органами влади щодо перспектив концесії в Україні: одні стверджують, що це стане доцільним лише через 20–30 років з удосконаленням законодавства і суспільним усвідомленням важливості збереження власної КС⁴⁰, інші бачать легкість перенесення успішного європейського досвіду в концесії на українську практику.

Окрім концесії зустрічаються й факти купівлі об'єктів КС:

- палац Жевуських-Лянцкоронських (сmt Старий Розділ, Львівська обл., Україна): у 2004 році придбаний приватною київською компанією за 467 тис. грн. Впродовж 2004–2010 рр. з палацу були вивезені численні експонати античного періоду, за словами науковців вартість усіх мистецьких об'єктів становила понад 5 млн євро. У 2010 році будівля була перепродана, імена теперішніх власників не повідомляються.
- палац Потоцьких (с. Тхорівка, Київська обл., Україна): будівля придбана власником одного з місцевих підприємств, після чого вхід на територію повністю закрили для сторонніх, тому оцінити теперішній стан пам'ятки неможливо. Місцева влада не має жодних важелів впливу, адже палац не перебував у реєстрі пам'яток⁴¹;
- Ягільницький замок (с. Нагірянкa, Тернопільська обл., Україна): у 2000 році придбаний російським підприємцем, до 2017 року жодних реставраційних робіт не проводилося, а оглянути будівлю можна було лише зовні. У 2017 році замок виставлено на продаж за 960 тис. дол. США, було повідомлено про 4-х потенційних покупців, однак жодної інформації стосовно продажу не з'являлося⁴².

³⁷ Джерело: https://ipress.ua/articles/kontsesiya_ukrainskyh_zamkiv_komu_i_dlya_chogo_potribni_nashi_pamyatky_31948.html

³⁸ Джерело: <https://zbruc.eu/node/67423>

³⁹ Джерело: <http://www.stmiklos.com/>

⁴⁰ Джерело: <https://vdalo.info/blagodiynist-u-sferi-zberezhennya-kulturnoyi-spadshhini-chi-mozhli-vo-tse-v-ukrayini/>

⁴¹ Джерело: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/02/24/208558/>

⁴² Джерело: https://zaxid.net/rosiyskiy_biznesmen_prodaye_starovinniy_zamok_na_ternopilshhini_za_960

Успішним прикладом передачі КС у приватну власність є «Замок-музей Радомисль» (м. Радомишль, Житомирська обл., Україна)⁴³. Об'єкт був фабрикою з виробництва паперу XVII ст. і водночас фортецею. У 2007 році була придбана меценатами, відтоді почалися масштабні реставраційні роботи та перетворено пам'ятку на історико-культурний комплекс з Музеєм української домашньої ікони, концертною залом для камерної музики, виставковими залами, ландшафтним парком, трапезною для бенкетів та бутик-готелем. З 2012 року власники передали менеджерські функції спеціалізованій компанії з управління бізнесом і активами KIBERG GROUP⁴⁴. Також, щорічно проводяться фестивалі на території комплексу, а постійне зростання кількості відвідувачів зробили замок ключовим туристичним об'єктом і допомогли у вивести Житомирську обл. на 4-те місце в Україні за відвідуванням внутрішніх туристів⁴⁵.

Успішність державно-приватного партнерства у фінансуванні МКС⁴⁶ залежить від залучення громадськості до процесів відновлення об'єктів, створення постійної ініціативної групи для збалансування політичних, громадських і бізнесових інтересів, диверсифікація джерел і моделей фінансування.

КРЕДИТНІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ МКС

Серед різновидів кредитних моделей (облігаційні та безоблігаційні позики, кредити міжнародних і українських фінансових організацій, місцеві гарантії) для МКС в Україні широковідомим є лише один приклад – іпотечний кредит на купівлю будинку Бахмутського (пам'ятки місцевого значення) у м. Полтава⁴⁷. 2008 року власник узяв кредит у банку під заставу будівлі для того, щоб викупити його і відновити. Однак через фінансові проблеми кредит не був погашений, заборгованість перед банком зростає у 2017 році до 350 тис. дол. США. Відбулося декілька судових процесів щодо передачі пам'ятки банку, а власник наполягав на скасуванні договору іпотеки, використовуючи такі аргументи:

- об'єкт внесений в Реєстр культурної спадщини, тому не може бути проданим і не може бути предметом іпотеки;
- оцінювання майна в процесі виконавчого провадження здійснювалася оцінювачем, який не має відповідних ліцензій і не має дозволів на оцінювання об'єктів культурної спадщини;
- згідно з Актом придбання майна, воно було поставлене на баланс банку за загальною вартістю, яка менше ніж 500 тис. грн, що не відповідає ринковій вартості⁴⁸.

[tis_n1428154](#)

⁴³ Джерело: <http://www.radozamok.com.ua/>

⁴⁴ Джерело: <https://kiberg-group.com/ua/portfolio/keys-upravlenie-biznesom/>

⁴⁵ Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2629250-zitomirsina-vperse-potrapila-do-top5-turistic-nih-oblastej-ukraini.html>

⁴⁶ Джерело: <http://uccs.org.ua/detsentralizatsiia/statti/u-poshukakh-novykh-pidkhodiv-do-zberezhennia-kulturnoi-spadshchyny-pryvatno-hromadske-parterstvo/>

⁴⁷ Джерело: <https://zmist.pl.ua/news/borotba-za-budinok-bahmutskogo-trivaje-v-sudi>

⁴⁸ Джерело: <https://poltava.to/news/43094/>

За час періоду судових спорів пам'ятка зазнала ще більших руйнувань, а у квітні 2017 року сталася пожежа. У підсумку, банк виграв справу і одержав у власність будівлю, втім, стан пам'ятки за цей час значно погіршився.

Усе це свідчить про потребу відпрацювання механізму кредитних відносин між позичальниками та кредиторами на законодавчому рівні, а також на рівні фінансових інституцій, які пропонують послуги кредитування/гарантування під операції з КС.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Фінансування МКС у європейських країнах не є уніфікованим і визначається підходами до фінансування культури в них. У Великій Британії та Нідерландах акцент зроблено на стимулюванні приватного фінансування пам'яток. Франція і Німеччина забезпечують, одночасно з централізованим субсидюванням пам'яток, податкові стимули для меценатів.

Більшість ресурсів на збереження КС у країнах ЄС все ж надходять з державного, регіонального чи місцевого бюджетів. Якщо у країні переважає централізм, то для КС і культури найбільш важливим буде державний бюджет, якщо федеративний устрій – регіональний та місцевий. Також, обсяги фінансування прямо залежать від рівня соціально-економічного розвитку держав і їхніх регіонів.

Значна частина коштів на КС виділяється зі співфінансуванням з боку ERDF (Європейський фонд регіонального розвитку)⁴⁹. Фонд надає інвестиційну та грантову підтримку з особливим акцентом на менш розвинені регіони. Фондом визначені пріоритетні напрями фінансування, серед яких підтримка малого й середнього бізнесу, інновації та дослідження, програма оцифрування та декарбонізована економіка. У більш розвинених регіонах 80% коштів повинні зосереджуватися принаймні на двох з цих пріоритетів, у регіонах з перехідною економікою на ці 2 пріоритети припадає 60% коштів та 50% у менш розвинених регіонах. Європейською комісією розробляються семирічні програми фінансування, розподіляються за галузями на операційні стратегії, погоджуються з кожною державою-членом і формується «Довідкова рамка національної стратегії» на цей період. Для КС окремих напрямків немає і її фінансування відбувається у межах визначених пріоритетів. Для програми 2014–2020 рр. пріоритетами виступають проекти в найменш розвинених регіонах ЄС та є обмеження по сумі покриття заявлених проектів – для розвинених регіонів співфінансування повинно становити не менше 50% (наприклад, фондом надано 10 млн євро гранту на реставрацію замку Mont Saint Michel у Франції, що покриває 50% вартості робіт)⁵⁰.

Також діють загальноєвропейські проекти для координації політик, поширення практик, розширення та поглиблення мереж у культурі. Серед таких проектів останніх років є «Культурні та творчі простори та міста» (Cultural and Creative Spaces and Cities), «Культура для міст та регіонів» (Culture for Cities and Regions), «2018 – рік європейської культурної спадщини» (2018 European Year of Cultural Heritage), «Конгрес європейської культурної спадщини» (European Heritage Congress).

Залучення нових джерел і моделей, окрім бюджетних коштів, до фінансування МКС у європейських країнах викликане суттєвим скороченням розмірів субсидій з державного і місцевого бюджетів на їхню культуру протягом останніх 10–15 років.

⁴⁹ Джерело: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/erdf/

⁵⁰ Джерело: <http://www.europanostra.org/wp-content/uploads/2017/04/7ME-2013-EIBI-HeritageFundingOverview.pdf>

Розкриємо у табл. 4.1 приклади застосування інноваційних моделей фінансування МКС у європейських країнах.

Таблиця 4.1 Окремі прикладі інноваційних моделей фінансування МКС у країнах Європи.

НАЦІОНАЛЬНІ ЛОТЕРЕЇ

Спрямування частини надходжень від вартості проданих лотерейних квитків (переважно % від ціни) у фонд фінансування культури, який розподіляє кошти між культурними організаціями-заявниками

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ, НІДЕРЛАНДИ, НІМЕЧЧИНА, ІТАЛІЯ, АВСТРІЯ, ГРЕЦІЯ, ЧЕХІЯ

REHERIT

National Lottery Heritage Fund у Великій Британії⁵¹, має регіональні представництва по всій території країни. Обсяги фінансування: для некомерційних організацій – від 3 тис. до 5 млн фунтів; для приватних власників об'єктів КС – до 100 тис. фунтів. Для підприємств у сфері культурної спадщини (Heritage Enterprise) є окрема програма з фінансуванням проектів від 250 тис. до 5 млн фунтів в партнерстві з комерційними організаціями.

BankGiro Loterij у Нідерландах⁵² надає фінансування культурним об'єктам через власний фонд, у 2017 році лотерея надала 74,811 млн євро для 78 об'єктів культури країни. Вартість лотерейного квитка становить 12 євро, з них половина одразу перераховується у Фонд BankGiro Loterij. Отримати таке фінансування можуть культурні об'єкти-некомерційні організації, які подають заявку на розгляд з детальним розглядом свого бюджету. Мінімальна сума фінансування для організації складає 200 тис. євро на рік, за умови, що сама організація повинна отримувати власні доходи від 400 тис. євро на рік.

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ

Надаються приватним та корпоративним меценатам, які вносять пожертви для культурних об'єктів

НІДЕРЛАНДИ, ФРАНЦІЯ

У 2012 році у Нідерландах набув чинності Закон про подарунок та спадщину⁵³, який дозволяє донорам культури зменшити свої податки за мультиплікатором 1,25 для фізичних осіб та 1,5 для юридичних осіб. Тобто фізичні особи можуть вирахувати суму подарунка з податку на прибуток в 1,25 раза з максимумом дотацій на суму 5 тис. євро. У рамках закону вигідним є довгострокове пожертвування мінімум на 5 років. Культурні організації, які хочуть отримувати такі пожертвування, повинні отримати ANBI статус, що дає звільнення від оподаткування отриманої спадщини, подарунків, якщо вони використовуватимуться для некомерційних цілей.

У Франції для меценатів-фізичних осіб пропонується зниження податків на 66% від суми їхніх пожертвувань в некомерційні об'єкти культури, для компаній – на 60%⁵⁴. Успішним прикладом меценатства є Ліонський бісенале, завдяки залученню меценатства до його проведення бюджет на 2016 рік зріс до 9 млн євро порівняно з роком заснування – 2 млн євро (1990 р.). За останні 2 роки меценатами стали 470 суб'єктів.

⁵¹ Джерело: <https://www.heritagefund.org.uk/>

⁵² Джерело: <https://www.bankgiroloterij.nl/>

⁵³ Джерело: https://www.culturalpolicies.net/down/netherlands_112016.pdf

⁵⁴ Джерело: https://www.culturalpolicies.net/down/france_112016.pdf

ТРАСТИ СПАДЩИНИ

Об'єднання, яким передають в управління об'єкти КС, також вони займаються пошуком фінансування для відновлення і збереження пам'яток

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ, РУМУНІЯ

National Trust у Великій Британії⁵⁵ – благодійна некомерційна організація, яка стежить за збереженням та охороною КС, відкриває її для відвідування, наділена унікальними повноваженнями і правами. Історична пам'ятка або будівля, ділянка землі, що перебуває в юрисдикції NT, не можуть бути продані, закладені власником чи викуплені державою без його дозволу, а це передбачає проходження спеціальної процедури в парламенті. Джерелом фінансування трасту є пожертви від приватних осіб та комерційних організацій, внески відвідувачів та членів національного трасту, які сплачують за одну людину 40 фунтів щороку чи 73 фунти за сім'ю, витрати на поточне утримання пам'яток у юрисдикції NT несуть їхні власники.

Transylvania Trust у Румунії⁵⁶ – благодійна організація, заснована у 1966 році фахівцями з реставрації і волонтерами, діє на пожертви. Напрями діяльності: запис даних, інвентаризація, огляд, відновлення будівель, технічне обслуговування, навчання, а також наукові дослідження. В управлінні трасту з 2001 року перебуває замок Bánffy Castle. Трастом ініційовано та зібрано кошти на консерваційні роботи, у стінах замку відкрито навчальний центр для реставраторів, арт-кафе, щорічно організовуються культурні заходи (Дні замку, Дні спадщини, проводять кінофестиваль і фестиваль електронної музики).

КУЛЬТУРНІ ВАУЧЕРИ / КАРТКИ СПАДЩИНИ

Надаються на фіксовану суму культурним організаціям під певний проект, або на кількість відвідувань визначених пам'яток, культурних осередків

СЛОВАЧЧИНА, ІРЛАНДІЯ

Культурні ваучери в Словаччині⁵⁷ надаються Міністерством культури учням і педагогам на відвідування музеїв, галерей, історичних пам'яток і театрів, інших культурних заходів. Стандартний набір складається з 4-х ваучерів і дає право відвідування 3-х будь-яких культурних об'єктів та одного культурного заходу, які входять у мережу. Кошти за використані ваучери Міністерство культури відшкодовує вартість вхідних квитків безпосередньо установам, де ці ваучери були використані. Щорічно у Словаччині випускається близько 740 тис. культурних ваучерів.

Картки спадщини в Ірландії⁵⁸ можна купити онлайн або фізичних точках продажу на безоплатне відвідування об'єктів КС. Для дорослого вартість картки становить 40 євро, а діє вона 1 рік з дати першого використання, для дітей і людей пенсійного віку діють суттєві знижки. Такі картки стають частим подарунком в Ірландії.

Джерело: сформовано авторами на основі офіційних інтернет-сайтів згаданих організацій та національних звітів.

Досвід використання різноманітних моделей фінансування КС в країнах Європи паралельно з традиційними бюджетними та грантовими джерелами демонструє позитивні результати як для збереження і відновлення пам'яток, так і для активізації економічного розвитку міст і регіонів. Це зумовлено зростанням туристичних потоків та розвитком інфраструктури навколо пам'ятки (зокрема торгівля, харчування й розміщення).

⁵⁵ Джерело: <https://www.nationaltrust.org.uk/>

⁵⁶ Джерело: <http://www.transylvaniatruster.ro/>

⁵⁷ Джерело: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/-/culture-vouchers>

⁵⁸ Джерело: <http://www.heritageireland.ie/en/info/heritagecards/>

ВИСНОВКИ

Узагальнення описаних у дослідженні проблем управління та фінансування МКС дає змогу вийти на такі істотні питання (policy issues) і напрями напрацювання політик для МКС:

1. ВІДСУТНІ БАЗИ ДАНИХ. Аналіз стану управління МКС виявив системну проблему відсутності консолідованої інформації про кількість, стан і динаміку зміни пам'яток МКС в Україні. Відповідно, вирішення вказаних проблем слід покладати на рівень Міністерства культури в напрямах:

- якомога швидший запуск прозорої процедури інвентаризації пам'яток МКС;
- доповнення оновленого майбутнього зведеного реєстру інформацією про стан пам'яток МКС;
- забезпечення розподілу сфер та рівнів відповідальності за стан і збереження МКС у контексті процесів децентралізації між профільними органами влади національного, регіонального та місцевого рівнів;
- переведення статистичної інформації щодо МКС у формат відкритих даних.

Міністерство культури України повинно пришвидшити процес переходу до електронного обліку, при цьому підвищити рівень публічності цього процесу в першу чергу серед кола осіб, які будуть залучені до подальшої роботи з цими реєстрами. Також рекомендується розширити коло учасників процесу роботи з реєстрами, аби подолати бюрократизованість процесу. Це можна реалізувати або через делегування повноважень місцевим органам влади, або через створення додаткових структурних підрозділів/інституцій на рівні Міністерства. Але тут важливо уникнути дублювання функцій та конфлікту підпорядкування.

2. НЕМАЄ ІНСТРУМЕНТАРІЮ РЕФОРМУВАННЯ. Запропонована Міністерством культури України Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої КС дає загальні уявлення про доволі вичерпний перелік інструментів для покращення управління та збереження КС, проте:

- перелічені інструменти не є взаємопов'язаними;
- інструменти не підсилюють роль регіональних і місцевих органів управління КС, що повинно відбуватися в умовах децентралізації;
- інструменти не дають уніфікованих рекомендацій для формування стратегій і політик охорони МКС у регіонах;
- станом на перший квартал 2019 року публічна інформація про стан реалізації концепції є уривчастою при тому, що перший етап припадає на 2018–2020 роки;
- демонстрація проміжних результатів, інформація про виконавців, їх ролі та обрані шляхи реалізації залишаються недостатньо висвітленим;
- немає пропрацьованих і представлених політик та стратегій для втілення концепції.

Для вирішення цих проблем Міністерству необхідно розробити й спільно з органами місцевої влади впровадити широку інформаційну кампанію з реалізації концепції та залучення громадськості до процесів збереження МКС. Для початку розробити деталізований план втілення концепції за участю ключових заінтересованих сторін сфери охорони КС та провести публічні обговорення.

3. НЕУЗГОДЖЕНЕ БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ. Аналіз існуючих джерел та моделей фінансування МКС показав суттєве переважання бюджетних коштів через обласні та районні, місцеві програми, ДФРР, що призводить до низки проблемних моментів:

- хоча бюджетні програми дають змогу залучати кошти від різних бюджетів, а також партнерів, у більшості вони є однотипними і не міксують різні надходження (монобюджетність);
- розірваність та узгодженість фінансування МКС з різних бюджетів (район, область, ДФРР), відсутність системних довго- і середньострокових рішень щодо спільних пріоритетів та напрямів фінансування (бюджетна узгодженість);
- відсутність критеріїв для вибору пам'яток МКС, які потрапляють під фінансування бюджетних програм (точковість);
- відсутність практики публічного проміжного і підсумкового звітування за використаними коштами і виконаними роботами (переважає лише короткий звіт з публікацією на офіційному сайті), обґрунтуванням розривів між плановими і фактичними показниками (непрозорість);
- обмеженість критерієм обсягу освоєних коштів результативності виконання бюджетних програм щодо МКС, не проводиться розрахунок економічної, соціальної чи іншої ефективності витрат (неефективність).

Вплинути на вирішення цих проблем можуть обласні та місцеві органи влади шляхом мережування й мапування існуючих та потенційних донорів МКС в регіоні для стимулювання їхнього залучення до бюджетних програм відновлення і збереження КС. Міністерству культури та Міністерству регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ (відповідальному за ДФРР) натомість потрібно розробити уніфіковані критерії відбору пам'яток (за станом, статусом, власністю, цінністю, економічним впливом і т.д.) до бюджетних програм.

Усі учасники процесів управління МКС можуть розробити метрики ефективності та результативності проектів фінансування МКС, а також пріоритетні напрями фінансування збереження МКС у середньостроковій перспективі з обласного, районного чи місцевого бюджетів, що дасть змогу обґрунтовано поєднувати різні джерела надходжень залежно від того, проект є «м'яким» (орієнтований на розробку проектної документації, промоцію і популяризацію МКС, її дослідження тощо) чи «твердим» (капітальні ремонти, реставрація, перебудова тощо).

4. НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ЗАЛУЧЕННЯ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ. Практика застосування інвестиційних моделей має тривалу історію позитивних прикладів за кордоном, тоді як в Україні цей підхід є доволі суперечливим, адже переважають негативні приклади. Ключовими проблемами є:

- невирішені питання концесії пам'яток (критерії відбору концесіонерів та їхньої фінансової спроможності, процедури скасування договорів, відповідальності за порушення тощо);
- неврегульованість прав та зобов'язань сторін при передачі пам'яток у приватну власність (немає процедури регулювання доступу до пам'ятки, яка перебуває у приватній власності, а власники часто забороняють доступ до неї, тому неможливо

оцінити шкідливий вплив на стан чи збереження пам'ятки);

- відсутність мотиваційних впливів з боку місцевої влади стосовно концесії та приватизації пам'яток МКС, а також опір і негативні публічні заяви щодо приватного володіння пам'ятками з боку окремих істориків та інститутів громадянського суспільства.

Характер описаних проблем зумовлює пріоритетність їхнього вирішення на рівні ініціювання Міністерством культури удосконалення нормативно-правових актів, які регулюють сферу концесії, приватизації і т.д. (закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про державно-приватне партнерство», «Про приватизацію державного і комунального майна», Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Методики грошової оцінки пам'яток» та ін.).

Для місцевих органів влади вирішення проблем повинно відбуватися шляхом напрацювання різноманітних моделей ДПП у фінансуванні МКС та стратегій їхнього впровадження в регіоні, а також поширення і популяризації успішних закордонних практик ДПП у фінансуванні МКС серед громадськості та потенційних донорів.

5. ВІДСУТНЄ КРЕДИТУВАННЯ. Відсутність в Україні успішної практики застосування кредитної моделі для фінансування МКС не дає змоги розвивати економічний потенціал об'єктів та унеможливорює залучення коштів з банківської сфери. Аналіз єдиного відомого прикладу надання іпотечного кредиту для купівлі будівлі-пам'ятки МКС виділяв такі проблеми:

- відсутність відмінних від типових процедур кредитування саме для операцій з КС;
- відсутність механізмів надання гарантій для кредитування операцій з КС;
- немає розуміння та зацікавленості як з боку фінансових інституцій, так і від потенційних позичальників, органів місцевої влади (як можливих поручителів) до застосування кредитних інструментів фінансування МКС.

Вирішення такого типу проблеми повинно ініціювати Міністерство культури і працювати спільно з Міністерством економічного розвитку та торгівлі, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ і Національним банком України у напрямку розробки нормативно-правового регулювання. Також на регіональному та місцевому рівні відповідальним за МКС органам влади потрібно започатковувати масштабні обговорення та співробітництво з фінансовими інституціями, які діють в регіоні щодо застосування можливостей кредитування для збереження й відновлення МКС.

6. ВІДСУТНІ ПОЗАБЮДЖЕТНІ ФОНДИ. Вивчення європейської практики фінансування МКС демонструє значні можливості доповнення існуючих в Україні моделей (трасти спадщини, національні лотереї, податкові пільги та ваучери). Ініціативи щодо просування таких нових моделей повинні надходити першочергово від інститутів громадянського суспільства як основних каталізаторів змін у процесах збереження й відновлення МКС сьогодні в Україні, підтримуватись органами місцевої влади та лобіюватися на національному рівні всіма учасниками сфери.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

1. ЗАМОК «СЕНТ-МІКЛОШ»: <http://www.stmiklos.com/>
2. Історична та етнографічна спадщина – частина сталого розвитку туризму на Буковині: <http://heritage-ua-ro.org/index.php>
3. Історичні міста України: багатство спадщини і пріоритети розвитку: <https://rm.coe.int/16806a3772>
4. Корона князів Острозьких: <http://ostrogski.com/>
5. Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова: https://www.giz.de/en/downloads/giz2016_ua_Kommunalentwicklung_Altstadtsanierung_Lviv.pdf
6. Посольський Фонд США зі збереження культурної спадщини: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2017/08/AFCP_UKR_2017.pdf
7. Програма «Зміни в регіоні» (RITA): <http://programrita.org/ua/about/>
8. ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2007–2013 рр.: http://www.pl-by-ua.eu/upload/ua/PL-BY-UA_ukr.pdf
9. ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2014–2020 рр.: https://www.pbu2020.eu/files/uploads/JOP_UA_update%2005.12.2018_01.pdf
10. Проект «Будівля обласної філармонії у м. Запоріжжя – реконструкція»: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation-full?PROJT=12976>
11. Проект «Будівництво експозиційно-виставкового залу на території хати-садиби Василя Стефаника в с. Русів, Снятинського району»: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=18326>
12. Проект «Реставрація пам'ятки архітектури та містобудування місцевого значення 1912 р. ох. №213-М по вул. Грушевського, 2 в м. Вінниці»: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=18137>
13. Проект «Реставрація Полтавської обласної філармонії по вул. Гоголя, 10 в м. Полтава (будинок колишньої хоральної синагоги)»: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation-full?PROJT=9478>
14. Проект «Реставрація та пристосування пам'ятки архітектури комплексу споруд «Поштова станція»: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation-full?PROJT=15833>
15. Промоція спільної культурно-історичної спадщини Польщі та України – Фортеці Перемишль: <http://www.pl-by-ua.eu/contract.php?id=108>
16. Скарби прикордоння – збереження культурної спадщини: <http://www.pl-by-ua.eu/contract.php?id=117>
17. Спільна промоція туристичних можливостей та культурно-історичної спадщини Львівської області, Підкарпатського і Люблінського воєводств: <http://www.pl-by-ua.eu/contract.php?id=107>
18. Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014–2020 рр.: <http://euroregionkarpaty.com.ua/>
19. Український культурний фонд: <https://ucf.in.ua/about>

20. Чим живуть замки?: http://zamky.starkonn.info/?fbclid=IwAR1RPwndr3s2hyZSuofrYarTV_kRDrYX498EWieWtVwRUKeEKK2s8lQYgoo
21. Шляхами штетлів. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі: <http://shtetlroutes.eu/uk/about-us/>
22. Culture Bridges: <http://culturebridges.eu/>
23. Cross-border Centers for Dialogue of Cultures Poland-Belarus-Ukraine: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/8>
24. Cross-border pilgrimage route as an instrument of promotion common cultural and historical heritage on the Ukrainian-Polish border areas: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/26>
25. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego: http://www.dziedzictwo.org/O_nas
26. GIZ: <https://www.giz.de/en/aboutgiz/profile.html>
27. New life of the old city: revitalization of monuments of historical and cultural heritage of Lutsk and Lublin: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/55>
28. Starting centers of work with the youth in Miejsce Piastowe and Skole – cultural and historical heritage of Rzeszow–Lviv regions as the foundation of: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/16>
29. The twin monasteries:Wegrow and Rava Ruska-using the potential of the heritage of Reformati Order for development of tourism and socio-cultural life: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/18>
30. The World of Carpathian Rosettes – Activities for preserving the cultural uniqueness of the Carpathians: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/11>
31. Visegrad Fund: <https://www.visegradfund.org/about-us/the-fund/>

ПРОГРАМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МКС

32. Комплексна програма збереження та використання пам'яток культурної спадщини Закарпатської області на 2016–2020 рр.: <http://kultura.uz.ua/index.php/haluzevi-prohramy/prohrama-zberezhennia-ta-vykorystannia-pam-iatok-kulturnoi-spadshchyny>
33. Комплексна програма охорони та збереження об'єктів культурної спадщини Чернівецької області на 2018–2022 рр.: <http://oblrada.cv.ua/document/list/4777/>
34. Обласна комплексна програма «Культура Одещини – 2017–2019 р.»: <http://culture.odessa.gov.ua/regionaln-clov-programi/kultura-odewini-2017-2019/>
35. Обласна програма збереження архітектурної спадщини в Харківській області на 2018–2023 рр.: http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=19722&base=77
36. Обласна програма охорони та збереження культурної спадщини на 2017–2018 рр.: <https://zt.gov.ua/index.php/2016-12-22-13-43-59/>
37. Обласна програма паспортизації об'єктів культурної спадщини містобудування архітектури, садово-паркового мистецтва Чернігівської області на 2013–2020 рр.: http://cq.gov.ua/index.php?id=4224&tp=1&pg=single_page.php
38. Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018–2020 рр.: https://loda.gov.ua/arh_prohramy
39. Програма економічного і соціального розвитку Кіровоградської області на

- 2018 р.: http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=DPI/Ua/2017/s16rish_23111711.html
40. Програма економічного і соціального розвитку Сумської області на 2018 р.: http://sm.gov.ua/images/docs/programa/programma_econ_soc_2018.pdf
41. Програма збереження культурної спадщини Бережанського району на 2016–2020 рр.: http://berezhan-y-rrada.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1519:-2016-2020-&catid=57:2012-02-17-07-32-23&Itemid=80
42. Програма збереження культурної спадщини Тернопільської області на 2016–2020 рр.: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/789/program_spadok.pdf
43. Програма збереження об'єктів культурної спадщини у Запорізькому районі на 2016–2020 рр.: http://zrda.gov.ua/rozporiadzhennia_golovi_raiderzhadministratsii/
44. Програма збереження об'єктів культурної спадщини Сколівського району на 2018 р.: <https://skole-rda.gov.ua/proekt-rajonnoi-programi-zberezhennya-ob%E2%80%99ektiv-kulturnoi-spadschini-skolivskogo-rajonu-na-2017-rik-15-36-31-13-02-2017/>
45. Програма збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2015–2020 рр.: <http://km-oblrada.gov.ua/wp-content/uploads/userfiles/>
46. Програма збереження та розвитку об'єктів культурної і природної спадщини, розташованих на території Дніпропетровської області, на 2014–2019 рр.: <https://oblrada.dp.gov.ua/region-programmes/>
47. Програма інвентаризації та паспортизації пам'яток архітектури та містобудування м. Суми на 2018–2020 рр.: https://smr.gov.ua/images/documents/Proekty/Sesii/2017/11/27/Proekt_YAM_27-11.docx
48. Програма «Культура Івано-Франківщини» на 2016–2020 рр.: <http://www.if.gov.ua/news/30715>
49. Програма охорони культурної спадщини в Донецькій області на 2017–2019 рр.: <https://dn.gov.ua/wp-content/uploads/973-18.pdf>
50. Програма охорони культурної спадщини міста Івано-Франківська на 2016–2018 рр.: <http://www.mvk.if.ua/uploads/files/46809.pdf>
51. Програма охорони культурної спадщини міста Миколаєва на 2016–2018 рр.: <https://mkrada.gov.ua/documents/24291.html>
52. Програма охорони та збереження культурної спадщини Черняхівського району на 2017–2018 рр.: <http://chernyahivrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/>
53. Програма паспортизації нерухомих пам'яток культурної спадщини міста Кропивницького на 2018–2020 рр.: <http://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/17536-576-12-12-2017-compressed.pdf>
54. Програма проведення археологічних досліджень в Чернігівській області на 2013–2020 рр.: https://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/7-sklykannia/13_sesiya/Dodatok_12.pdf
55. Програма реставрації об'єктів культурної спадщини на території м. Вінниці на 2018–2020 рр.: <http://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2017/N%1020%2022-12-2017>
56. Програма розвитку культури Вінницької області на 2018–2022 рр.:

<http://vincult.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/>

57. Програма розвитку культури і духовності в Херсонській області на 2016–2020 рр.:

<http://khoda.gov.ua/regionalni-programi/programa-rozvitku-kulturi>

58. Програма розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в Полтавській області на 2018–2020 рр.:

<http://www.poltavaculture.gov.ua/dokumenty/oblasni-tsilovi-programi/1546-pro-zatverdzhennya-kompleksnoji-programi-rozvitku-kulturi-mistetstva-ta-okhoroni-kulturnoji-spadshchini-v-poltavskij-oblasti-na-2018-2020-roki.html>

59. Програма розвитку культури Рівненської області на період до 2022 р.: http://oblrada.rv.ua/documents/rishennya/7_sklikannya.php?SECTION_ID=171&ELEMENT_ID=16149

60. Регіональна програма розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2016–2020 рр.: <http://volynrada.gov.ua/node/45428>

61. Стратегія розвитку Черкаської області на період 2018–2020 рр.: <http://ck-oda.gov.ua/stratehiya-rozvytku-oblasti-do-2020-roku/>